

**ELEKTRONICKÉ
PUBLIKACE**

Studentské
a jiné odborné
a vědecké práce

Vysoká škola ekonomická v Praze
Fakulta národohospodářská
Hlavní specializace: Hospodářská politika

Ekonomická analýza drogových trhů

diplomová práce

Autor: Bc. Vendula Běláčková
Vedoucí práce: Prof. Jiřina Jílková
Rok: 2007

Prohlašuji na svou čest, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím uvedené literatury. Práce má 122 042 znaků včetně mezer, bez seznamu použité literatury.

Vendula Běláčková

V Praze, dne 10. 5. 2007

Anotace

Práce se zabývá ekonomickou teorií, výzkumem a ekonometrickými modely v oblasti nabídkové strany drogových trhů. Meta-analýza literatury ukazuje na základní východiska ekonomické teorie, které se v drogových trzích uplatňují, stejně jako na ekonomické teorie, které se k drogovým trhům explicitně vztahují. V oblasti empirického výzkumu rozděluje drogové trhy na primární, které jsou určeny zemědělskou produkcí surovin na výrobu nelegálních drog v rozvojových zemích, a na koncové, na kterých se v západním světě nelegální drogy z různých oblastí světa střetávají. Třetí rovinou výzkumných prací jsou modely drogových trhů, které pracují s minimálními daty a které poskytují predikce pro drogové politiky. Práce přináší základní doporučení pro výzkum drogových trhů, zařámované do metodologie ekonomické vědy, kontextu dostupných dat, základních výzkumných otázek a možností primárního výzkumu.

Abstract

This thesis is dedicated to economic theory, research and econometric models of the supply side of illicit drug markets. Meta-analysis of literature shows basic concepts of economic theory in use of drug market's analyses, same as particular economic theories explicitly related to illicit drug markets. Regarding empirical research, drug markets can be divided into primary and final markets. Primary markets are located in developing countries according to the areas of production of agriculture products used for illicit drugs production. Final, street-level markets, become targets to various substances imported from developing countries into the developed world. The third part of the research field within drugs and economics consists of drug market models, providing predictions for drug policies with the use of minimal data-sets. The thesis provides basic acknowledgments for drug markets' research, incorporated into the methodology of economic science, the context of pre-existing studies, basic research questions and the limits of primary research.

ÚVOD.....	6
I. DROGOVÉ TRHY.....	8
I. I. CENA NA NELEGÁLNÍM TRHU.....	8
I. I. I. NABÍDKA A POPTÁVKA.....	8
I. I. II. TEORIE VYSOKÝCH CEN.....	9
I. I. III. TEORIE NÍZKÝCH CEN.....	12
I. II. PRODUKT NA NELEGÁLNÍM TRHU.....	14
I. III. ÚČASTNÍCI NELEGÁLNÍCH TRHŮ.....	15
I. IV. SHRNU TÍ.....	17
II. TEORETICKÉ PŘÍSTUPY KE DROGOVÝM TRHŮM.....	18
II. I. INSPIRACE ALKOHOLOVOU PROHIBICÍ.....	18
II. II. EKONOMICKÁ TEORIE A TEORIE DROGOVÝCH TRHŮ.....	21
II. II. I. LAISSEZ FAIRE.....	21
II. II. II. EKONOMIE STRANY NABÍDKY A TEORIE FIRMY.....	22
II. II. III. CHICAGSKÁ ŠKOLA.....	22
II. II. IV. CHICAGSKÁ ŠKOLA - EKONOMICKÁ TEORIE REGULACE.....	23
II. II. V. CHICAGSKÁ ŠKOLA A TEORIE EXTERNALIT.....	26
II. II. VI. NEO-INSTITUCIONÁLNÍ EKONOMIE.....	28
II. II. VII. TEORIE HER.....	29
II. III. SHRNU TÍ.....	29
III. EMPIRICKÉ STUDIE O DROGOVÝCH TRZÍCH.....	31
III. I. PRIMÁRNÍ DROGOVÉ TRHY.....	32
III. I. I. MARIHUANA.....	32
III. I. II. KOKAIN.....	33
III. I. III. HEROIN.....	35
III. I. IV. AMFETAMINY, EXTÁZE A DALŠÍ PSYCHOTROPNÍ LÁTKY.....	39
III. II. MEZI PRIMÁRNÍMI A KONCOVÝMI TRHY.....	40
III. III. KONCOVÉ TRHY S DROGAMI.....	42
III. III. I. MARIHUANA.....	43
III. III. II. KOKAIN.....	45
III. III. III. OSTATNÍ NÁVYKOVÉ LÁTKY.....	49
III. IV. SHRNU TÍ.....	49
IV. MODELY DROGOVÝCH TRHŮ.....	51
IV. I. ANALÝZA SEKUNDÁRNÍCH DAT.....	51
IV. II. STATICKÉ A DYNAMICKÉ MODELY.....	53
IV. III. RŮZNÉ TYPY MODELŮ.....	55
V. IV. SHRNU TÍ.....	58
V. DOPORUČENÍ PRO VÝZKUM DROGOVÝCH TRHŮ.....	59
V. I. METODOLOGIE EKONOMICKÉ VĚDY.....	59
V. II. PRÁCE S EXISTUJÍCÍMI ZDROJI.....	61
V. II. I. MONITOROVACÍ INSTITUCE.....	61
V. II. II. VÝZKUMNÉ INSTITUCE A OSOBNOSTI.....	64
V. III. DOPORUČENÍ NA ZÁKLADĚ META-ANALÝZA LITERATURY.....	65
V. III. I. VÝZKUMNÉ METODY.....	65
V. III. II. VÝZKUMNÉ OTÁZKY.....	66
V. III. III. VÝZKUMNÁ POPULACE.....	67
V. IV. SHRNU TÍ.....	68
ZÁVĚR.....	70
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	72
SEZNAM TABULEK A GRAFŮ.....	76

Úvod

Celosvětový zákaz obchodu s návykovými a psychotropními látkami vytvořil nelegální drogové trhy, které se jako součást světových ekonomik vyznačují celou řadou specifik. Přesto jsou znalosti o těchto trzích velmi omezené, protože pracují se skrytou ekonomikou, o které je obtížné sehnat spolehlivé a úplné údaje.

Práce přináší metanalýzu základní pre-existující literatury, která se teoreticky, empiricky nebo matematicky zabývá drogovými trhy. **Cílem je zjistit hloubku poznání jednotlivých přístupů, jejich silné a slabé stránky a jejich styčné body, popřípadě rozpory.** Práce nepřináší vlastní aplikovaný výzkum. Jejím **výstupem jsou doporučení pro výzkum**, která vycházejí z analýzy existující literatury.

Obecným cílem výzkumu nelegálních drogových trhů jsou podklady pro tvorbu a analýzu dopadů specifických drogových politik, které jsou často postaveny pouze na morálním stanovisku, že brát drogy je špatné.¹ Práce se cíleně nezabývá drogovou politikou a jejími jednotlivými formami. Nesleduje tedy ani dopad jednotlivých intervencí na drogové trhy. Z hlediska institucionálního rámce bere v potaz pouze skutečnost, že drogy jsou nelegální a obchod s drogami je trestný.

Práce je součástí širšího konceptu ekonomických souvislostí drogové problematiky, ze kterého si však vybírá jen **nabídkovou** stranu drogových trhů. Poptávková strana, jejíž ekonomické aspekty budou okrajově zmíněny, je jinak popsána především epidemiologickými studiemi, které na základě celopopulačních výzkumů vyjadřují prevalence (poz. epidemiologický indikátor vyjadřující v případě drogové problematiky počet jedinců, kteří za svůj život zkusí nelegální drogu) užití jednotlivých návykových látek nebo s použitím capture-recapture metod vytváří odhady skryté populace problémových uživatelů drog.

Samostatný okruh problémů, kterého se tato práce nedotýká, tvoří nákladové studie vyjadřující společenské náklady užívání návykových látek

¹ MacCoun, Reuter, 2001, str. 55.

v populaci.² Z hlediska nákladů zasahuje drogová problematika do oblasti zdravotnictví a především do oblasti infekčních chorob HIV, VHB a VHC. Práce se nevěnuje trhům s legálními návykovými látkami.

Oddíl *I. Drogové trhy* přináší základní charakteristiky drogových trhů, kterými je cena, charakteristika produktu a účastníci trhu. Volba těchto charakteristik je dána mimo jiné charakterem popisných charakteristik, které lze o drogových trzích získat.

Oddíl *II. Teoretické přístupy ke drogovým trhům* přináší východiska ekonomické teorie. Jedná se o extrapolaci závěrů o americké alkoholové prohibici, adaptaci základních ekonomických teorií na oblast drogové problematiky a v některých případech i explicitní ekonomické teorie černého trhu.

V následujícím oddílu *III. Empirické studie o drogových trzích* budou představeny empirické výzkumy pouličních drogových trhů, ale také primárních trhů v rozvojových zemích. Oddíl *III*. Tvoří podklad pro metodologii výzkumu drogových trhů. Sebraná data bývají interpretována v kontextu teorií představených v oddílu *II*. Oddíl *IV. Modely drogových trhů* představuje příspěvky k poznání drogových trhů, které vznikají s použitím matematických metod a minimem empirických dat. Tyto poznatky společně tvoří současné **paradigma v oblasti drogových trhů**.

V pátém oddílu *Doporučení pro výzkum drogových trhů* jsou představena metodologická východiska, která si kladou za úkol klasifikovat význam poznání třech předchozích oddílů v kontextu ekonomické vědy. Tento oddíl představuje výzkumníky a instituce, které v této oblasti působí a ukazuje možnosti pro směřování výzkumu drogových trhů.

Práce analyzuje články z odborných databází ProQuest a JSTOR a publikace mezinárodních institucí. Zahraniční tištěná literatura není pro oblast drogových trhů v České republice dostupná.

² Single, 2001.

I. Drogové trhy

I. I. Cena na nelegálním trhu

Ceny drog jsou základním ukazatelem, který popisuje situaci na drogových trzích. Jejich role je nezastupitelná v ekonomických analýzách. Navíc se jedná o relativně snadno zjistitelnou proměnnou, v porovnání s ukazateli problematických jevů spojených s vytvořením nelegálního prostředí na zakázaných trzích.³

Teorie cen na drogových trzích je úzce propojena s empirickým výzkumem a analýzou dostupných dat. Snahou tohoto oddílu je převzít zákonitosti, které se týkají cen na drogových trzích z apriorních i analyticky sestavených teorií. Význam ceny v drogové politice spočívá v tom, že ekonomická teorie spíše než snížení absolutního množství dealerů vlivem represivních opatření předpokládá zvýšení cen drog, které uživatele odradí od nákupu.

Praktická doporučení pro drogovou politiku jsou v oblasti cen problematická. Legalizační snahy, které tvrdí, že mohou odstranit černý trh, často prosazují legalizaci provázenou vysokým zdaněním, aby nedošlo k výraznému nárůstu spotřeby drog. Toto řešení je však rovněž problematické, protože při zavedení tak vysokého zdanění, které by zvedlo ceny na úroveň dnes nelegálních, by vznikl černý trh, na kterém se budou producenti zdanění vyhýbat.⁴ **Legalizace drog v kombinaci se zdaněním tedy patrně nedokáže zrušit černý trh.**

Oproti tomu existují také praktické návrhy drogové politiky, které prosazují **co nejnižší ceny drog** pro drogově závislé a jejich dostupnost v oficiální distribuci, aby tím eliminovaly černý trh, který přestane být v této konkurenci ziskový a aby zbavili drogově závislé problematického životního stylu spojeného s kriminálními kariérami.⁵

I. I. I. Nabídka a poptávka

Cenu na drogovém trhu můžeme znázornit **interakcí nabídky s poptávkou**. „*Patrně nejméně zpochybnitelným rysem drogových trhů je posun*

³ Reuter, Kleiman, 1986. str. 291.

⁴ Richardson, 1992, str. 556.

⁵ Zábranský, 1999.

*nabídkové křivky směrem nahoru,*⁶ který je vyvolán růstem nákladů spojených s nemožností obrátit se ve vymáhání sporů na soudy a rizikem uvěznění.

Posun poptávkové křivky směrem dolů bude patrně méně výrazný, protože rizika na straně spotřebitelů nejsou tak velká, nicméně zahrnují nezjistitelnou kvalitu produktu a riziko zadržetí koupeného zboží, pokuty nebo zatčení. Za předpokladu, že poptávka není výrazně elastičtější než nabídka, jsou ceny na nelegálních trzích vždy vyšší než na trzích legálních (Obr. 1).

Můžeme to popsat také jako skutečnost, že na nelegálních trzích existují velmi vysoké **transakční náklady**.⁷ Účastníci nelegálních trhů tedy v porovnání s legálními trhy vynakládají ohromné úsilí na to, aby transakční náklady snížili například tím, že sníží frekvenci obchodních styků.⁸

Pro podnikatelské subjekty, které jsou v nelegální činnosti zapojené, je větší než riziko zásahu represivní složky **riziko ohrožení života nebo zásahu do vlastnických práv subjekty, které jsou stejně jako oni postaveny ve své činnosti mimo zákon**. Rovnovážná cena se na černém trhu stanovuje podle jednotkových nákladů a cen vstupů, se zahrnutím rizikových faktorů. Je zajímavé, že produkční a distribuční náklady jsou vzhledem k výsledné ceně drogy velmi malé a riziková přírážka je mnohonásobně převyšuje.

I. I. II. Teorie vysokých cen

Cena surového materiálu v zemích původu tvoří u kokainu a heroinu odhadem 1% koncové ceny.⁹ Vysoká cena drog není dána jejich přirozenou vzácností, jejich suroviny jsou běžnými zemědělskými plodinami. Vysoká cena drog je výsledkem působení prohibice. Základními složkami ceny jsou potom náklady spojené s **importem** (12%), **prací** (13% - vypočteno jako čas násobený průměrnou mzdou), **zabavením** produktů a prostředků k jeho výrobě (8 – 11%).

Největší podíl na ceně představují **kompence za riziko uvěznění** (23% vypočteno jako podíl hodnoty dnů, které strávili dealeri ve vězení) a **kompence**

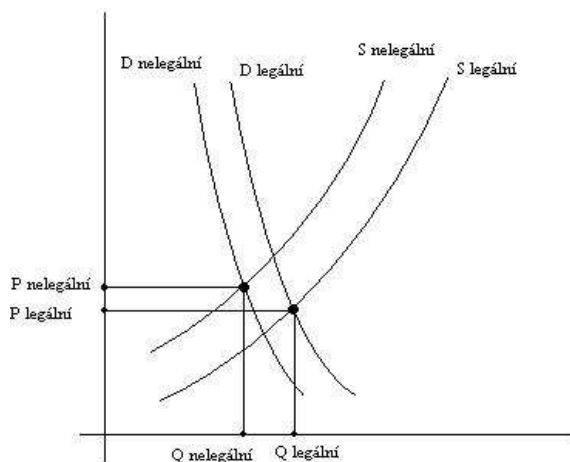
⁶ Miron, Zwiebel, 1995. str. 176.

⁷ Lee, 1993. str. 1.

⁸ Lee, 1993. str. 2.

⁹ Caulkins, Reuter, 1998, str. 595.

za riziko fyzické újmy (33%).¹⁰ Na základě výše uvedených údajů lze konstatovat, že vysoká cena drogy na nelegálních trzích není přímo vyvolaná skutečností, že jsou zakázané, ale je způsobena spíše prosazováním této skutečnosti do praxe a vymáhání práva s tím spojeným.¹¹ **Cenu drog tedy nezvedá vzácnost vyvolaná jejich zákazem, ale spíš samotné prostředí nelegálních trhů.**

Obr. 1 Cena drogy na nelegálním trhu je vždy vyšší, pokud není poptávková křivka výrazně elastičtější než křivka nabídková.

Podle Jona Caulkinse a Petera Reutera je pro nelegální trhy kromě vysokých cen typická také **cenová variabilita**.¹² Promítá se do ní riziko, že budou výrobci a distributoři přistiženi, zboží jim bude zabaveno a budou v lepším případě pokutováni, v horším odsouzeni. Nákladem jsou ve velké míře prostředky vedoucí k zabránění negativních dopadů represe. Dalším nákladem ilegality je **nemožnost využívat soudní systém jako garanci dodržování obchodních kontraktů a nutnost volby neefektivních výrobních procesů i dopravních cest**, které se snaží vyhnout represivním složkám. Příkladem variability může být více než 300 různých cenových hladin, které se vystřídaly během dvou let na předměstí australského Sydney, v rozpětí mezi 11 a 118 dolary za dávku.¹³

¹⁰ Caulkins, Reuter, 1998, str. 595.

¹¹ Caulkins, Reuter, 1998, str. 602.

¹² Caulkins, Reuter, 1998.

¹³ Reuter, 2005, str. 7.

Cenová variabilita může být dána **systemem slev**, který bude prakticky rozpracován v oddílu *II. Empirické studie o drogových trzích na příkladu pouličních drogových trhů a marihuanových trhů*. Jedním z praktických dopadů tohoto systému je, že zabavení velkých dávek drog zachytí zboží o relativně malé ceně, v porovnání se stejným množstvím zboží určeného koncovému zákazníkovi.¹⁴ Slevy mohou působit také jako **motivace k rychlému odběru zboží** ve velkých množstvích, když se aktuálního držení většího množství drogy vzhledem k hrozícím trestním postihům snaží překupník co nejrychleji zbavit.

Nemalou roli při úvaze o tvorbě cen hraje také jejich rozložení v distribučním řetězci. Pokud se drogová politika soustředí na vymáhání práva na vyšších úrovních velkoobjemového dovozu, může podle typu drogy na výslednou cenu dopadat jen minimálně, jelikož podíl této fáze distribučního řetězce na koncových cenách je minimální,¹⁵ konkrétně jedna čtvrtina pro marihuanu a jedna desetina pro kokain.¹⁶

Místní variabilita se potom neodvíjí na základě vzdušné vzdálenosti od producentské země nebo výrobního místa, ale spíše od urbanistického centra,¹⁷ do kterého tečou dodávky drog z mezinárodních letišť a ve kterém se koncentruje jak distribuční nabídková síť, tak poptávková strana. Ceny drogy rostou se vzdáleností od takového centra.

Základní geografické rozdíly jsou ovšem patrné například v porovnání cen heroínu a kokainu v Evropě a ve Spojených státech. Cena kokainu je nižší v USA, které sousedí Latinskou Amerikou, centrem produkce kokainu. Cena heroínu je nižší v Evropě, do které je blíž z Afghánistánu, centra produkce opia a potažmo heroínu. Producentkými zeměmi a specifiky jejich drogových trhů se bude zabývat především oddíl *II*.

Variabilita cen a čistoty na nelegálních drogových trzích, která ekonomy tak udivuje, může být také krystalickým **příkladem vyčišťování trhů**, kde se nabízená cena vždy vyrovná s poptávanou, tak jako na aukčních trzích, které nemají předem stanovené ceny. Vyčišťování trhů je totiž na legálních trzích

¹⁴ Caulkins, Reuter, 1998, str. 598.

¹⁵ Reuter, Kleiman, 1986, str. 289.

¹⁶ Reuter, Kleiman, 1986, str. 290.

¹⁷ Caulkins, Reuter, 1998, str. 599.

dlouhodobý proces, který je zatížen řadou administrativních bariér i transakčních nákladů. Produkt na drogovém trhu ale nemá cenovku, kupujícímu neumožňuje transparentní srovnání s cenami konkurence a cena se velmi flexibilně přizpůsobuje aktuálním podmínkám, jako třeba urgence, se kterou potřebuje prodávající zboží prodat, nebo aktuální přebytek drogy na trhu, který byl vyvolán jednorázovou velkou dodávkou.

I. I. III. Teorie nízkých cen

Určitou protiváhu teorii vysokých cen tvoří závěry Jeffreyho Mirona¹⁹, který **vyvrací představy o tom, že cena na nelegálních trzích je mnohonásobně vyšší než by byla na legálních drogových trzích**. Miron srovnává přidané hodnoty při jiných produktech z přírodních surovin, jako například čokolády, a vytváří diferenci mezi cenou vstupní suroviny a výsledným produktem. Vychází mu, že v případě drog je tato cena přibližně dva až čtyřnásobná, než by byla za předpokladu plná legalizace.

Důvodem, proč rozdíl není tak diametrální, jak se odborníci domnívají, je skutečnost, že na nelegálním trhu podnikatel neplatí náklady na práci, které na něj v legálním prostředí uvaluje zdanění a sociální odvody. Vedle toho v případě návykových látek odpadají i náklady na reklamu, která je v prostředí návykového zboží a relativně homogenního produktu bezpředmětná a „public relations“ vytváří sám přímý prodej. Minimální jsou také náklady na výzkum a vývoj a na skladování.¹⁸

Kromě ceny prodávajícího je důležitá i **cena pro kupujícího**. Ceny měřené na drogových trzích jsou tedy menší než ceny skutečné, protože **prodejní cena drogy je nižší než cena pořizovací**: sám kupující do obchodu vkládá riziko a čas, který by při legální distribuci ušetřil. V kupní ceně tudíž není započítáno, že musí v netradiční denní nebo noční hodinu vyhledat dealera, uskutečnit obchod v utajení a smířit se s malým výběrem dodavatelů.

Tak jako v běžném tržním prostředí ani zde tržní subjekty neposílají spotřebitele ke konkurenci. Zákazník tak může dát buď na dlouholetou tradici

¹⁹ Miron, 2003.

¹⁸ Caulkins, Reuter, 1998, str. 595.

nákupu nebo na doporučení známého. Přehled o celém trhu a cenách však nikdy nezíská, zčásti proto, že inzerce a oficiální registry nejsou v této oblasti k dispozici.¹⁹

Zároveň se kupující vystavuje riziku, protože platí za očekávané vlastnosti drogy, které si může ověřit teprve potom, co za svůj nákup zaplatí. Vystavuje se tedy riziku okradení. Pořizovací cena drogy je tudíž pro konzumenta relativně vysoká, protože trpí tržní nedokonalostí, kterou je v tomto případě nedostatek informací. V porovnání ceny návykové látky legální a nelegální tudíž nemůže hledět na nominální kupní cenu, ale na všechny náklady spjaté s pořízením. Kriminalizace je pro spotřebitele méně výhodná, legalizace mu usnadňuje život.

Konečným zpochybněním teorie vysokých cen na drogových trzích bylo empirické sledování cen kokainu, které vyvrátilo základní postulát o nárůstu cen drog pod vlivem represivních opatření. Za celá prohibiční osmdesátá léta nejen že nestoupla cena kokainu, ale dokonce klesla,²⁰ a to dokonce o 80%, přičemž množství nabízené drogy se zdesetinásobilo.²¹ Podle jiných autorů klesla po očištění o inflaci cena kokainu o 75% mezi lety 1981 a 1988, kdy navíc docházelo ke zostření prosazování práva, a to například v podobě nárůstu počtu dní strávených ve stejné době ve vězení za obchod s kokainem.

Tato zjištění vedla řadu autorů k vytvoření nových hypotéz o formování ceny na drogových trzích. Bylo nutné přijít s novými teoriemi, které by empiricky prokázanou skutečnost vysvětlily. Někteří autoři²² argumentují tím, že posun v nabídkové křivce byl zbrzděn **technologickým pokrokem** ve výrobě i distribuci drog, a dodávají, že nebyť represe, byly by dnešní ceny drog mnohem nižší a poptávané množství větší.

Dalším vysvětlením, proč v uplynulých dvou dekadách klesly ceny kokainu na polovinu, ačkoli počet lidí uvězněných za drogy stoupl na dvojnásobek, je skryt v samotné povaze prosazování práva. Uvěznění dealerů za drogové trestné činy uvolní místa pro další jednotlivce, kteří chtějí v tomto

¹⁹ Problematiku autorka zpracovala v rámci semináře HP 204. Seminář z hospodářské politiky, v letním semestru 2005 v práci "Ekonomická východiska drogové problematiky".

²⁰ Reuter, Kleiman, 1986. str. 290.

²¹ Bennoit, 1989.

²² Kuziemko, Lewitt, 2001.

odvětví podnikat. **Ve chvíli, kdy je dealer z vězení propuštěn, vrací se zpět k původnímu zaměstnání, díky čemuž neustále exponenciálně narůstá počet podnikatelů v odvětví a tím pádem také klesají ceny.**²³

Pokles cen kokainu se pokusil vysvětlit i model, který předpokládal pokles poptávky.²⁴ Za příčinu považoval skutečnost, že rekreační uživatelé drog, kterých je v populaci podstatně víc než uživatelů na drogách závislých, jsou citliví na rizika spojená s užíváním drog, a při zvýšeném vymáhání práva svou spotřebu snižují. To zpětně ovlivňuje i problémové uživatele drog, pro které je prodej drog rekreačním uživatelům významným zdrojem příjmu.

Dále lze předpokládat, že v **prostředí s již relativně vysokou mírou prosazování práva ceny ani při dalším utužení represe nestoupnou.**²⁵ Caulkins s Reuterem uvažují také nad tím, jak se projeví prosazování práva na různých úrovních distribuční sítě, a dochází k závěru, že pro ten účel můžeme vytvořit dva modely dopadů – **aditivní a multiplikativní** – přičemž nárůst cen na úrovni importu může v případě multiplikativního modelu podstatně zvýšit také ceny pro koncové zákazníky, aditivní model ale ceny nezvyšuje.²⁶

I. II. Produkt na nelegálním trhu

Za charakteristiku drogy jako produktu můžeme považovat její vysokou hodnotu v poměru k objemu (cena heroinu nebo kokainu převyšuje cenu zlata), díky čemuž distributoři vynakládají sofistikované metody na převoz byť jen minimálních množství.²⁷

Problematická je na drogovém trhu **kvalita produktu**, protože jeho standardizaci nelze vymáhat, a problematické určení kvality může vést k předávkování.²⁸ Tento argument je trochu paradoxní, protože je používán proti prohibici, nicméně tradiční zastánci volného trhu by na něm vládní standardizaci kvality samozřejmě nepovolili.

²³ Boyum, Kleiman, 2003, str. 29.

²⁴ Everingham, Rydell, 1994.

²⁵ Caulkins, Reuter, 1998, str. 593.

²⁶ Caulkins, Reuter, 1998, str. 598.

²⁷ Caulkins, Reuter, 1998, str. 593.

²⁸ Miron, Zwiebel, 1995, str. 179.

Paralelou pro kvalitu produktu je na drogových trzích **čistota drogy**, která vyjadřuje koncentraci účinné látky v konečné směsi, kterou spotřebitel nakupuje. Variabilita čistoty byla spolu s cenovou variabilitou zmíněna v předchozí kapitole jako jeden z hlavních rysů těchto trhů. K příčinám patří skutečnost, že prodejci mohou kalkulovat s nejistotou na straně kupujícího, který si nemůže čistotu ověřit před nákupem, a často ji nedokáže posoudit ani po něm.²⁹

I. III. Účastníci nelegálních trhů

Trh s drogami je charakterizován velkým množstvím drobných podnikatelů, jejichž podnikání má krátkou dobu trvání. Tito podnikatelé nejsou horizontálně integrovaní a ke své činnosti často využívají násilí.³⁰

Náklady na práci na nelegálních trzích jsou vysoké, protože jsou **účastníci systému nuceni pracovat neefektivně** – a tak jsou například drogy téměř bez výjimky baleny ručně, jelikož pořízení fixního kapitálu se při vysokém riziku jeho zabavení nevyplácí. Práce je drahá i proto, že prodejci u sebe nenosí větší objemy drog a musí se vracet na místa uskladnění, popřípadě provádět větší množství transakcí, než je efektivní.³¹

Důležitým prvkem drogových trhů je **násilí**, ke kterému mají jejich účastníci z různých důvodů vyšší sklon než v jiných odvětvích. Na nelegálních trzích také klesá mezní cena násilí, protože náklady na jeho zamezení ve sporech jsou při neexistenci soudů a institucí vymáhání práva extrémně vysoké. Násilí může být vyvoláno i tím, že roste počet zbraní držných pro vlastní ochranu, které jsou v mezních situacích zneužity.³²

Na drogových trzích budou realizovat zisky především jedinci, jejichž subjektivní hodnota vlastního života a zdraví je relativně nízká,³³ kompenzace za fyzickou újmu jsou tím pádem nižší (míra rizika sice zůstává stejná, ale hodnota ztraceného užitku je podstatně menší) a ekonomické zisky tím pádem relativně vyšší než u ostatních subjektů. Zároveň ty subjekty, které dokáží negativním postihům účinně zabránit, a tedy snížit riziko uvěznění nebo fyzické

²⁹ Reuter, 2005, str. 7.

³⁰ Caulkins, Reuter, 1998, str. 593.

³¹ Caulkins, Reuter, 1998, str. 595.

³² Miron, Zwiebel, 1995, str. 177.

³³ Caulkins, Reuter, 1998, str. 597.

újm, dosahují vyšších zisků. Vyšší ziskové marže na nelegálních trzích lze označit za rent-seeking.³⁴ **Čím je droga vlivem prohibice dražší, tím více podnikatelských subjektů je zainteresováno na jejím překupnictví.**

Prohibice také usnadňuje vznik **kartelu** v odvětví a boje o sféry vlivu provokují násilí.³⁵ Obchodní dohody na nelegálních trzích jsou soudně nevynutitelné, takže je celá řada hádek o teritorium, mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, o kvalitě, ceně a kvantitě drogy, řešena silou, a tyto spory často končí smrtí. Vzhledem k tomu, že se obchod odehrává na skrytých místech, poskytuje i malou pravděpodobnost odhalení.

Ekonomická analýza drogových trhů se soustředí na pobídky k násilí, které vyvolává prohibiční drogová politika. Na míře násilí se však podílí také **farmakologické vlastnosti užívaných látek**, které čistě ekonomická analýza raději opomíjí. Vzhledem k tomu, že na drogových trzích často působí uživatelé drog, je dobré význam účinků zmínit.

Téměř čtvrtina amerických vězňů uvedla, že spáchali **trestný čin pod vlivem nelegální drogy**, 30% pod vlivem alkoholu a 17% pod vlivem kombinace výše uvedeného.³⁶ Role návykové látky při spáchání trestného činu může spočívat jak ve zvýšení agresivity, tak ve snížení individuální averze k riziku. Zatímco například na marihuanových trzích předpokládáme relativně malou míru násilí, což souvisí s jejími farmakologickými účinky a typickými vzorci užívání a nákupů, trhy s kokainem jsou typicky násilné. V případě heroínu se zase předpokládá, že generuje více trestných činů ze strany uživatelů za účelem získání likvidity na pořízení drogy.³⁷

Hypotéza, že vysoké ceny drog implikují trestnou činnost za účelem získání prostředků na drogy, je ovšem platná jen za předpokladu, že je poptávka po drogách cenově neelastická a že uživatelé nemohou snižovat svou spotřebu nebo přestat brát drogy ve chvíli, kdy jejich cena stoupne.³⁸

³⁴ Richardson, 1992, str. 655.

³⁵ Miron, Zwiebel, 1995. str. 178.

³⁶ Boyum, Kleiman, 2003, str. 21.

³⁷ Boyum, Kleiman, 2003, str. 22.

³⁸ Boyum, Kleiman, 2003, str. 28.

Dlouhodobé užívání libovolné návykové látky může vést také k narušení mezilidských vztahů a zhoršení sociálního postavení, což nepatří k akutním farmakologickým účinkům, ale stejně dobře může vyvolat socio-patogenní jednání. Vykazování trestných činů spáchaných pod vlivem návykových látek mohou podléhat subjektivnímu zkreslení, když pachatelé svádí své jednání na drogy, v naději, že to pro ně bude polehčující okolností.

I. IV. Shrnutí

Drogové trhy jsou popisovány prostřednictvím cen, které jsou patrně vyšší než by byly ceny na legálních trzích. K vysokým cenám přispívá hlavně riziko násilí na trzích. Násilí přisuzované účastníkům drogových trhů je vyvoláno jak nelegálním prostředím, tak specifiky produktu. Teorie vysokých cen má ovšem jak teoretické odpůrce, tak empirické vyvrácení.

II. Teoretické přístupy ke drogovým trhům

II.I. Inspirace alkoholovou prohibicí

„Exaktní věda se v podstatě liší od empirické tím, že definuje stejná prohlášení „*ceteris paribus*“, tedy rozšiřuje platnost teorie.³⁹ Příkladem takového převodu z empirie na teorii, která je považována za obecně platnou, je rozšíření empirické zkušenosti s drogovou prohibicí na drogové trhy, respektive fungování trhů se zakázaným zbožím.

Exaktní zákony o drogových trzích byly z velké části odvozeny na základě výsledků americké alkoholové prohibice z let 1921 – 1933. Ekonomové k jejím dopadům přistupují, jako by bez dalšího vysvětlovala fungování dnešních drogových trhů. Citujme Garyho Beckera jako ukázkou toho, že ekonomové zcela samozřejmě považují americkou alkoholovou prohibici za jev v podstatě totožný se současnou válkou proti drogám. „*Legalizace drog nás těžko zbaví všech problémů s ní spojených, ale může eliminovat většinu zisků a korupce spojených s obchodem s drogami. Ukončení prohibice téměř okamžitě vyčistilo alkoholový průmysl...*“⁴⁰ Z práce Marka Thorntona lze vybrat například citaci Mary Cleaveland: „*Legalizace v žádné ze svých forem nemůže vyřešit rodinné a sociální problémy – stejně jako zrušení prohibice nemohlo vyřešit problémy, které vedly některé jedince k tomu, že se stali alkoholiky.*“⁴¹ Rozšíření zákonitostí americké alkoholové na nelegální drogové trhy můžeme nazvat „**železným zákonem prohibice**“.⁴²

V ekonomických argumentacích se často objevují tvrzení o výsledcích drogové prohibice, která se stala téměř axiomatická. „*Zkušenost s vymáháním zákazu drog ukazuje, že prohibice drog zvyšuje ceny, stimuluje nelegální aktivity a má jen nepatrný vliv na spotřebu, a navíc uvaluje na společnost nepřijatelné náklady v podobě vysoké kriminality, nárůstu vězeňských populací, a zhoršení vztahů se zeměmi, které nás zásobují nelegálními výrobky.*“⁴³ Ekonomové často

³⁹ Loužek, 2001, str. 64.

⁴⁰ Becker, 2001.

⁴¹ Cleaveland, 1998, str. 547-577.

⁴² Thornton, 1991.

⁴³ Barro, 1997, str. 143.

argumentují tak, jakoby americká alkoholová prohibice implikovala stejné jevy jako alkoholová prohibice ve třicátých letech.

Železný zákon prohibice má ambice být všeobecnou teorií nelegálních trhů, nicméně různé nelegální trhy se od sebe odlišují. Zatímco třeba trh s nelegálními drogami se vyznačuje rychlým střídáním účastníků a variabilitou cen, nelegální trh s herními automaty ve Spojených státech se vyznačoval stabilním počtem velkých hráčů a stálými cenami.⁴⁴ Ačkoli od hracích automatů je k nelegálním drogám o něco dál než od alkoholu, i mezi trhy s návykovými látkami existují některé podstatné rozdíly, které jsou z argumentace „železného zákona prohibice“ vynechávány.

„Když byl alkohol nelegální drogou, dealeri alkoholu si vymezovali teritorium prostřednictvím zbraní, stejně jako to dělají dnešní dealeri kokainu.“⁴⁵ Pokud jde o farmakologické účinky, můžeme však konstatovat, že podstatně **víc trestných činů je spácháno pod vlivem legálního alkoholu než pod vlivem nelegálních drog,**⁴⁶ což kromě rozsahu problému svědčí i o různých účincích jednotlivých látek. Ekonomové, kteří hledají implikace z americké prohibice třicátých let tedy vzhledem k omezením daným svým oborem společenských, nikoli přírodních či přímo farmakologických věd, opomíjí účinky zneužívaných látek, díky kterým mohla mít alkoholová prohibice specifika odlišná od dnešních nelegálních drogových trhů. Ekonomové, kteří vytvářejí paralelu mezi alkoholovou prohibicí a zákazem drog, zjednodušují problém na jevy, které jsou přímo implikovány drogovými politikami. Vynechávají přitom ze své analýzy podstatu látek, které jsou na nich obchodovány a které charakter těchto trhů spoluutvářejí.

Za jeden z axiomů železného zákona prohibice můžeme označit narůstající koncentraci produktů, na které je uvalena prohibice, protože se aktéři drogových trhů snaží snížit rizika odhalení. Z historických souvislostí však vyplývá, že americká alkoholová prohibice byla především reakcí na

⁴⁴ Reuter, 2005, str. 1.

⁴⁵ Boyum, Kleiman, 2003, str. 20.

⁴⁶ Boyum, Kleiman, 2003, str. 21.

narůstající koncentraci.⁴⁷ Podobně i abstinenční spolky původně reagovaly na produkci destilátů a teprve později rozšířily svůj zájem na alkohol jako takový.⁴⁸ Koncentrované formy nelegálních drog byly též vynalezeny již před prohibicí. Železný zákon prohibice by tedy mohla vyvracet studie, která by porovnávala vzorce pití v období před prohibicí, v období prohibice a po prohibici mezi Evropou a Spojenými státy, respektive posuzovala vývoj koncentrace produktů v Evropě i Spojených státech zároveň. Při označení prohibice za primární příčinu koncentrace nelegálních drog lze namítnout i argument, podle kterého vede ke koncentraci též vysoká míra zdanění,⁴⁹ kterému alkohol tradičně podléhal.

V rámci prohibice alkoholu také nedošlo k podstatnému nárůstu cen oproti předchozímu období. Zdánlivý rozpor mezi zákonitostmi na americkém prohibičním trhu s alkoholem a na drogových trzích v podobě nárůstu cen vysvětluje skutečnost, že nikoli samotný zákaz, ale jeho vymáhání, je příčinou nárůstu cen. Trestnost výroby a distribuce alkoholu nebyla v období alkoholové prohibice v USA příliš vysoká.⁵⁰

Dalším prvkem, který odlišuje alkoholovou prohibici od prohibice drogové spočívá v tom, že producenti alkoholu se po jeho zákazu pouze stáhli do ilegality. V oblasti drog neexistovalo před jejich zákazem velké legální komerční odvětví.

Pro období alkoholové prohibice neexistují žádná oficiální data o spotřebě alkoholu, a její dopady jsou tedy analyzovány na základě celé řady souvisejících indikátorů, jako je třeba jaterní cirhóza, úmrtí spojená s alkoholem nebo zatčení za opilost. Podle těchto dat se usuzuje, že prohibice způsobila v prvních letech 1917 – 1920 pokles spotřeby alkoholu na 30% původní úrovně, přičemž se už ve dvacátých letech dostala na 60-70% původní úrovně.⁵¹ Neexistence přímého indikátoru stejně jako skutečnost, že v období prohibice mohly být oficiální statistiky zatížené na vyhledávání problémů spojených s alkoholem, činí závěry o spotřebě alkoholu v období prohibice obtížně prokazatelnými.

⁴⁷ Anderson, Baumberg, 2006. str.39.

⁴⁸ Anderson, Baumberg 2006, str. 39 – 42.

⁴⁹ Thornton, 2002b.

⁵⁰ Caulkins, Reuter, 1998, str. 602.

⁵¹ Miron, Zwiebel, 1995. str. 185.

Ze zkušenosti alkoholové prohibice vyvozují ekonomové často exaktní zákony o nelegálních drogových trzích. Kromě toho je většina teorií, se kterými seznámí tato kapitola, odvozena z amerického prostředí. Ekonomické souvislosti specificky evropských drogových trhů teprve čekají na zpracování.

II. II. Ekonomická teorie a teorie drogových trhů⁵²

Zákazy obchodu s drogami se objevily teprve ve dvacátém století, kdy následně vznikly hlavní příspěvky ekonomie k drogové problematice. V dějinách ekonomického myšlení do té doby drogovou problematiku nenajdeme, stejně jako v nich nefigurují úvahy o důsledcích zakázaného trhu. Teoretické přístupy k drogovým trhům můžeme rozdělit podle tradic ekonomického myšlení, ke kterým se jejich autoři buď explicitně hlásí, nebo na které implicitně navazují.

Jako základní východisko ekonomie můžeme označit předpoklad, že člověk jako **racionální bytost maximalizuje svůj užitek v rámci systému pobídek a omezení, která se v průběhu času mění.** Dopad těchto změn je předmětem ekonomické analýzy. Preference racionálně jednajícího subjektu, jež určují, co je pro něj užitek, zůstávají pro účel ekonomické analýzy neměnné. Patří k nim například maximalizace zisku na drogových trzích nebo užitek z konzumace drog.

Změnu těchto preferencí potom studují další společenské vědy jako psychologie nebo sociologie.⁵³ Předpoklad racionality je základem neoklasické ekonomie a jeho zrod můžeme najít v marginalistické revoluci z roku 1870, ačkoli racionalita byla explicitně vyzdvihována teprve ve 30. letech 20. století. Původní formulace racionality přitom byla vymezena jako maximalizace užitku s technologickými a rozpočtovými omezeními.

II. II. I. Laissez Faire

Celá řada ekonomů, kteří v oblasti drogové problematiky obhajují legalizaci, vychází z představy o dokonalém fungování trhů, kterou zavedl Adam

⁵² Závěry této kapitoly autorka použila v seminární práci "Ekonomická teorie drogových trhů" pro seminář 5HD205, Úvod do studia hospodářských dějin, v letním semestru 2006/2007.

⁵³ Rasmussen, Benson, 1998, str. 575 – 592.

Smith a tradice **laissez faire**. Vychází z předpokladu, že na drogových trzích z jejich podstaty „*neexistují tržní nedokonalosti*“⁵⁴, které by obhajovaly státní zásahy.

V souladu s tímto paradigmatem drogové trhy dokonce „*maximalizují užitek všech jejich účastníků*“⁵⁵ v podstatě proto, že trh vždy přináší výhody pro všechny jeho účastníky. Ekonomický liberalismus vidí drogové trhy jako každé jiné a nespátřuje žádný důvod pro jejich regulaci.

II. II. II. Ekonomie strany nabídky a teorie firmy

Další způsob, jak sledovat drogové trhy, je mikroekonomický pohled na jednotlivé tržní subjekty a jejich fungování na trhu, který lze přiřadit k **ekonomii nabídky** nebo **teorii firmy**. Ekonomové v tomto kontextu uvažují, jaké jsou náklady firem působících na nelegálním trhu, nebo jaké jsou motivace či bariéry vstupu do nelegálního odvětví.

Z hlediska jednotlivých účastníků trhu je zajímavá teorie nákladů obětovaných příležitostí, podle které musíme zvažovat alternativní příjmy drogových dealerů. Individuální pobídky pro vstup do odvětví popisují i teoretické modely sebezaměstnávání, které předpokládají, že je ovlivněno postoji k riziku, vlastnictví a autonomii, což lze dokázat na mladých drogových dealerech – ti mají tendenci být sebezaměstnaní spíše než ostatní mladí lidé.⁵⁶

II. II. III. Chicagská škola

Skutečný zájem o ekonomické souvislosti drogové problematiky zaznamenala teprve druhá polovina dvacátého století, ve které začala ekonomie Chicagské školy jako „imperiální věda“ pronikat do různých oblastí lidského života. Pro oblast drogových trhů je důležitá teorie **rizikového chování** Garyho Beckera, která odstartovala zájem o drogy a kriminalitu v ekonomii a která poskytuje náhled do chování subjektů podnikajících v nelegálním prostředí.⁵⁷

Ačkoli to není předmětem analýzy této práce, Becker přispěl do ekonomické teorie drogových trhů především svou analýzou poptávkové strany, a

⁵⁴ Block, 1996. str. 433-436.

⁵⁵ Block, 1996.

⁵⁶ Fairlie, 2002, str. 538.

⁵⁷ Becker, 1969.

to v podobě **teorie racionální drogové závislosti**,⁵⁸ která usiluje o **vyvrácení předpokladu, že poptávka po drogách je cenově neelastická**. Další významný okruh ekonomické teorie, který zde nebude analyzován, je teorie veřejné volby zkoumající chování byrokracie v oblasti drogové politiky, podle které hrají jednotlivci významnou roli při interpretaci drogové legislativy.⁵⁹

II. II. IV. Chicagská škola - ekonomická teorie regulace⁶⁰

Ekonomická regulace má tři různá odůvodnění, z nichž dvě považují regulaci za efektivní řešení nedokonalosti trhu. Spotřebitel jednak platí za takové vlastnosti výrobků, které nemůže před tím, než učiní nákup, zjistit. Tyto vlastnosti mu může zajistit regulační orgán, který o těchto zjištěných vlastnostech vydá potvrzení. Ekonomická regulace tyto vlastnosti zajišťuje prostřednictvím kontroly třetí stranou, která uděluje licence a povolení.⁶¹

Kontrola třetí stranou nicméně nemusí být vždy zajišťována státem. Na volném trhu jsou požadované vlastnosti obvykle zajištěny značkou výrobku, se kterým má zákazník dobrou zkušenost.

V druhé řadě chápeme regulaci jako způsob uplatnění socio-kulturních hodnot, které se jinak na trh nedostanou. Regulační opatření je přijato za předpokladu, že jeho výnosy převýší vynaložené náklady.

Východiskem Stiglerovy „Theory of economic regulation“⁶² je ovšem skutečnost, že tržní subjekty mohou v rámci regulace zneužít výlučné kompetence vlády donutit nebo zabavit majetek. Aby firmy vylepšily své pozice na trhu, využívají stát a jeho pravomoci k ovlivnění odvětví, ve kterém působí, ale také k ovlivnění **odvětví svých substitutů a komplementů**. Politické strany, které zájmovým skupinám zprostředkují potřebnou legislativu, si nechají zaplatit hlasy voličů a penězi. Tržní hráči se snaží prosadit regulaci ve svůj prospěch.

⁵⁸ Becker, Murphy, 1996. str. 675 – 700.

⁵⁹ Benson, Rasmussen, 1998. str. 681 – 699.

⁶⁰ Téma autorka zpracovala pro seminář HP 433, Finanční seminář pro národohospodáře, jako nepublikovanou práci „Teorie ekonomické regulace v kontextu protidrogové politiky – rozšíření Stiglerova modelu“ v zmiňném semestru 2005/2006.

⁶¹ Holcombe, 2003.

⁶² Stigler, 1989.

Drogová prohibice může být považována za regulaci ve prospěch veřejného zájmu, zajištění kvality zde nepřichází v úvahu. **Zajímavou otázkou je, zda je drogová prohibice regulací ve stiglerovském pojetí.**

Pro současnou situaci na drogovém trhu totiž vyplývá, že v zájmu producentů alkoholu bude i podpora prodeje komplementárního tabáku, zatímco regulace ostatních nelegálních látek bude žádoucí, za předpokladu, že jsou substituty k alkoholu. Za substitut alkoholu můžeme považovat psychotropní a omamné látky nebo léčiva.

Potěšení, stimulace, úleva od bolesti či únik z reality, jsou v různých kulturách odjakživa zajišťovány prostřednictvím různých omamných a psychotropních látek.⁶³ Regulace trhu s dnes nelegálními psychoaktivními látkami může být v zájmu dnešních farmaceutických firem, jejichž léky mohou mít stejné tlumivé nebo euforizující účinky. Řada dnes nelegálních látek byla původně medicínsky využívána a jsou tedy substituty k dnešním lékům. Zájemci o udržení prohibičního stavu mohou být vedle farmaceutických firem i lékaři. Obě odvětví profitují také z dodávání substitučních léků a z léčby závislostí. Další odvětví, které má zájem na kriminalizaci návykových látek, je policejní a vězeňský aparát.

Přitom je nutné brát v potaz, že v terminologii drogové politiky jsou prohibice a regulace dva rozdílné pojmy. Složky protidrogové politiky se dělí na prevenci a represe. Represe je prováděna prostřednictvím prohibice a regulace, s mezistupněm nazvaným dekriminálizace. Zatímco prohibice znamená vynucování a kontrolu absolutního zákazu nakládání s určitými látkami, včetně uvalování sankcí za porušení takového zákona, za regulaci bývá označováno spíše omezení dostupnosti některých látek věkovou hranicí nebo situacemi, za kterých se jednotlivé látky nesmějí užívat. Regulace v tomto smyslu se tudíž vztahuje na jinak legální látky, jako je alkohol, tabák nebo léčiva.

Zajímavou otázkou je, zda do vymezení ekonomické regulace spadá i prohibice, která se v oblasti protidrogové politiky od termínu regulace vymezuje jako samostatná forma represe.

⁶³ Lawton, Phillips, 2004.

Z níže uvedeného vyplývá, že pojem regulace je v oblasti protidrogové politiky termín, který můžeme zahrnout pod regulaci v ekonomickém smyslu, alespoň podle toho, jak ji definuje Stigler. Shody je dosaženo na úrovni nástrojů, které jsou k regulaci využívány.

DROGOVÁ POLITIKA⁶⁴   Prevence   - primární - sekundární - terciální Represe   - prohibice   ▪ potlačování výroby, dopravy a distribuce drog - dekriminalizace - neprohibiční regulace   ○ vyloučení užití látek z určitých společenských situací   ▪ regulace a kontrola chemických látek prostřednictvím kontroly a licencování prekursorů a samotných omamných látek ▪ kontrola státních hranic ○ omezení dostupnosti látky pro určitou skupinu obyvatel   ▪ regulace dostupnosti například prostřednictvím lékařů (výdej na předpis) EKONOMICKÁ TEORIE⁶⁵   - ekonomická regulace   ○ využití donucovací pravomoci státu na trhu ostatními komerčními subjekty   ▪ udělení licencí nebo omezení vývozu a dovozu (omezení přístupu na trh, jehož porušení je trestné) ▪ dohodnutí jednotné ceny pro celý trh „price fixing“ ○ využití pravomoci státu zabavit majetek na trhu ostatními komerčními subjekty   ▪ udělení dotací (přerozdělení majetku na trhu) Všechna tři opatření mohou daný trh ovlivňovat i tím, že jsou aplikována na trh komponentů a substitutů k danému trhu.   LEGENDA: - název opatření ○ cíle opatření ▪ nástroje

Obr. 2: Definice regulace v oblasti drogové politiky a v ekonomické teorii.

Podle standardní definice⁶⁶ slouží regulace k zajištění toho, aby daný trh fungoval efektivně a dodával kvalitní služby. Změna paradigmatu, která přichází se Stiglerovým zasazením regulace do kontextu public choice, umožňuje zahrnout do pojmu regulace i drogovou prohibici. Umožní to teprve tvrzení, že regulace

⁶⁴ Zábranský, 2003, str. 55 – 57.

⁶⁵ Stigler, 1989.

⁶⁶ Retrieved on 15th April 2006 at http://en.wikipedia.org/wiki/Regulatory_economics

slouží zájmům tržních hráčů, a zejména poznámka, že tyto zájmy lze regulovat prostřednictvím komplementárních a substitučních trhů.

Účelem regulace daného trhu pak nemusí být narušení od klasické definice jeho fungování (zákaz drogového trhu jeho fungování neupravuje, ale trh se snaží zrušit), ale i zájmy trhů konkurenčních a trhů s komplementárními výrobky.

Zapojení prohibice do pojmu ekonomické regulace vyžaduje zmínit ještě jeden model, který nemluví o zájmech společnosti, spotřebitele ani o zájmech tržních subjektů.⁶⁷ Stát v něm soupeří o zisky z drogového obchodu s účastníky legálního a nelegálního trhu. V legislativní oblasti zvítězí buď zastánci zdanění, celních tarifů a licencí, kteří prosazují legalizaci a zvýšení příjmů státního rozpočtu (tento cíl zastávají i lékařské a farmaceutické profese za předpokladu, že legalizované drogy jsou dostupné jen jako lékařské preparáty), nebo zastánci příjmů z pokut a zabaveného majetku, kteří prosazují kriminalizaci a potažmo rozšíření státního aparátu o posílené policejní složky.

Tento model, který sleduje následné toky veřejných financí, rozšiřuje Stiglerovu regulaci o pátou položku, která je analogií k zamezení přístupu do odvětví prostřednictvím licencování nebo k regulaci trhu komponentů a substitutů. Pakliže je prohibice regulační nástroj ve smyslu ekonomické teorii regulace, **přidáváme mezi pravomoci státu schopnost zakázat a mezi cíle, jak získat tržní výhodu, využití pravomoci zakázat:**

- využití pravomoci státu zakázat k získání tržní výhody danými tržními subjekty
 - odstranění konkurentů z trhu jejich zatčením
 - ekonomické znevýhodnění konkurentů zabavením majetku nebo uvalením pokuty

Obr. 3: Rozšíření ekonomické teorie regulace pro protidrogovou politiku.

II. II. V. Chicagská škola a teorie externalit

Z hlediska problematiky drogových trhů je důležitá teorie **externalit**, o kterou se zasloužil Arthur Pigou. Negativní dopady na společnost jsou podle ní argumentem pro státní regulaci trhu,⁶⁸ což se dá vztáhnout i na úplnou prohibici.

⁶⁷ Stigler, Vecchi, 2001. p. 319 – 329.

⁶⁸ Coase, 1992, p. 717.

Externalitami se explicitně zabývají také ekonomové v oblasti drog a černých trhů.

Michael Grossman⁶⁹ rozděluje náklady spjaté s užíváním návykových látek na vnitřní a vnější (externality), přičemž první přináší újmou jednotlivci, který drogy užívá, a druhé společnosti. Jejich existence může implikovat, že společensky optimální míra spotřeby návykových látek je nižší než optimální spotřeba z pohledu jednotlivce.

Pokud označíme negativní externality za hlavní argument pro drogovou prohibici, narazíme na dva základní rozpory. Zaprvé zdaleka ne všechno užívání drog uvaluje na společnost škody – existuje celá řada vzorců užívání drog, které jsou neškodné jak pro uživatele, tak pro okolí – spíše se dá říci, že každé užívání drog obsahuje riziko, že budou na společnost škody uvaleny v budoucnosti.⁷⁰

Další závažný problém spočívá v tom, že celá řada externalit spojených s užíváním drog je nakonec považována za důsledek prohibice drogových trhů spíše než za něco, co souvisí s drogami jako takovými. „*Obhájci legalizace a další odpůrci současné drogové politiky tvrdí, že nikoli užívání drog, ale restriktivní drogová politika může za pozorovaný vztah mezi drogami a trestnou činností*“.⁷¹ V jejich podání jde o trestnou činnost, kterou páchají uživatelé drog, protože drogy jsou pod vlivem prohibice neúměrně drahé, a o násilné střety mezi drogovými gangy. Obhajoba regulace drogových trhů je potom obtížná, protože externality produkované prohibicí mohou být vyšší než externality způsobené samotnou spotřebou drog.⁷²

Proti státním zásahům do těchto odvětví, která uvalují škody na společnost, argumentuje tzv. Coasův teorém, podle kterého dojde k maximalizaci užitku všech zúčastněných stran za předpokladu nulových transakčních nákladů, a to bez ohledu na to, jak budou vlastnická práva na začátku rozdělena.⁷³ Coasův teorém tedy může oslabit implikaci, že externality spojené s užíváním drog jsou relevantním důvodem pro jejich prohibici.

⁶⁹ Grossman, 2004.

⁷⁰ MacCoun, Reuter, 2001, str. 61.

⁷¹ Boyum, Kleinamn, 2003, str. 20.

⁷² Miron, Zwiebel, 1995. str. 183.

⁷³ Coase, 1992, str. 717.

Síla Coasova teorému závisí na výši transakčních nákladů. Nevylučuje, že státní zásahy mohou být ekonomicky efektivnější než tržní řešení s vysokými transakčními náklady, které se poněkud tautologicky odvíjí od existujícího právního systému, a také od jasně definovaných vlastnických práv.

Analýza odborné literatury ukazuje, že Coasův teorém nebyl doposud teoreticky integrován do oblasti ekonomických analýz drogové politiky. Za jednu z příčin můžeme považovat skutečnost, že do standardní teorie ekonomické regulace prohibice nespadá. Drobné odkazy na Coase a jeho teorii externalit tak obsahují pouze některé studie, které se zabývají regulací tabákového průmyslu.⁷⁴

Další pohled na externality způsobené prohibicí můžeme najít i na straně poptávky, a to v podobě nákladů obětovaných příležitosti, které lze klasifikovat jako užitky, o které přicházejí lidé, jež drogová prohibice odrazuje od užívání návykových látek. Tržní distorze dopadá zejména na starší generaci, jejíž přístup k těmto substancím je na rozdíl od mladých velmi limitovaný.⁷⁵

II. II. VI. Neo-institucionální ekonomie

Zajímavý příspěvek do teorie drogových trhů přináší **neo-institucionální ekonomie**, která zkoumá vliv neformálních společenských vazeb na ekonomické procesy. Speciální oblastí jejího zájmu jsou potom trhy, na kterých neexistují explicitní právní normy, a tím pádem ani jejich vynutitelnost. Tyto ilegální trhy nedokáží zabezpečit institucionální ochranu vlastnictví, která bývá považována za předpoklad fungování trhů.

Ze všech parametrů, které lze na drogové trhy vztáhnout, se zdá být nejdůležitější a nejrelevantnější skutečnost, že ve vzájemných vztazích převažuje **výhoda z čestného chování** nad případnými zisky z podvodu.⁷⁶ Na straně prodejce i kupujícího se dají shrnout jako search costs, formu transakčních nákladů. Dealer je vděčný za prověřeného zákazníka, u kterého je jisté, že nejde o agenta. Vzhledem k neexistenci jiných marketingových prostředků, než jsou

⁷⁴ Rabin, 1991, str. 490.

⁷⁵ Gable, 1997, str. 1179.

⁷⁶ Wilkins, 2001.

množstevní slevy, je kvalita služeb nejlepší reklamou a portfolio zákazníků vzniká ideálně na doporučení stávajících klientů.

Pokud jde o kupujícího, pro toho je relativně obtížné nového prodávajícího objevit, protože ten se snaží své aktivity skrýt. Neexistence marketingových nástrojů na nelegálních trzích může implikovat kvalitu služeb a posílení osobního vztahu mezi prodejcem a zákazníkem.

II. II. VII. Teorie her

Závěry neo-institucionální ekonomie jsou v souladu s teorií her v dlouhém období či teorií her pro hry s opakováním. Problém je však právě v předpokladu, že se hry na drogových trzích opakují.

Lze totiž předpokládat, že kupující i prodávající mají na trzích vysokou fluktuaci, která je způsobená častým odlivem do vazby, vězení nebo léčebných institucí, a tím pádem není jisté, jestli se vyplatí budovat si poctivou značku.⁷⁷

Charakter drogových trhů tak vytváří vysokou pravděpodobnost, že hra bude v každém následujícím tahu ukončena. Zvýšené vymáhání zákona na drogových trzích může akcelarovat distorze na trzích, které jsou vyvolány případným nečestným jednáním ze strany prodávajících či kupujících. **Teorie her by nestálou kvalitou produktu vysvětlila nejistotou, že se bude obchodní styk opakovat.**

II. III. Shrnutí

Exaktní ekonomická teorie nelegálních drogových trhů se soustředí na odvozování zákonitostí z americké alkoholové prohibice dvacátých let a na stanovení rozdílů mezi legálním a nelegálním trhem. **V případě alkoholové prohibice ekonomové vynechávají některé rozdíly**, které by mohly hrát roli při komparaci obou nelegálních trhů.

Ekonomické teorie druhé poloviny 20. století nejsou pro drogové trhy explicitně rozpracovány. Svědčí o tom opomíjení Stiglerovy teorie ekonomické regulace nebo Coasova teorému. Chybí také úvahy o povaze konkurenčního prostředí a studie monopolního či dokonale konkurenčního chování na trzích.

⁷⁷ Reuter, 2005, str. 8.

Výjimku tvoří neo-institucionální ekonomie, která se cíleně zabývá prostředím s obtížnou vymahatelností zákonů. Teoretická východiska představená v této kapitole dávají rámec pro analýzu dat, která můžeme o drogových trzích získat.

III. Empirické studie o drogových trzích

Obecná ekonomická představa o drogových trzích se vzhledem k dostupným ekonomickým studiím, k předobrazu alkoholové prohibice a snad i vzhledem ke kulturnímu egocentrismu obvykle soustředí na koncové trhy v západních demokraciích. Nicméně zákaz návykových látek platí pro celý svět a má své počátky už v roce 1925, kdy zasedla v Ženevě International Opium Commission.⁷⁸ Prohibice drogových trhů je vázána třemi úmluvami OSN z let 1961 (revidovaná v r. 1972), 1971 a 1988. Jsou závazné pro všechny země, které je ratifikovaly.⁷⁹ „Povinností zemí, které úmluvy podepsaly, bylo zavedení legislativy, která označí pěstování, výrobu, prodej, nákup, vlastnictví a spotřebu jako trestné činy, a zároveň musely být schopny poskytnout léčbu závislým, kteří o to požádají.“⁸⁰

Předobrazem pro celou řadu drogových politik různých zemí byla „válka proti drogám“, kterou vyhlásil americký prezident Richard Nixon v roce 1974.⁸¹ Pro většinu návykových látek, které se prodávají na drogových trzích v západním světě, platí, že byly vypěstovány a zpracovány v rozvojových zemích. Zatímco výše uvedené teorie a výzkumné studie se zabývají právě analýzou konečných distribučních článků na drogových trzích v rozvinutých zemích, nemůžeme opomíjet ani komplementární trhy v rozvojových zemích a okolnosti produkce surovin pro výrobu drog.

Následující kapitola si ve svém rozdělení podle jednotlivých návykových látek klade za cíl **zmapovat nejen znalosti o těchto koncových, často úzce chápaných pouličních trzích, ale také o primárních trzích, které se obvykle nacházejí v rozvojových zemích.** Rozdělení podle jednotlivých návykových látek je v případě primárních producentů mnohem příhodnější než v případě trhů koncových, které pro některé návykové látky splývají v jeden, jak teoretickými vlastnostmi, tak v praktickém provedení.

⁷⁸ Wodak, 2007, str. 59.

⁷⁹ Single Convention on Narcotic Drugs 1961, Convention on Psychotropic Substances 1971, Convention against the Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances 1988, United Nations, Retrieved on 9th April 2006 at http://www.unodc.org/unodc/en/drug_and_crime_conventions.html.

⁸⁰ Wodak, 2007, str. 59.

⁸¹ Wodak, 2007, str. 60.

Cílem tohoto oddílu je mimo jiné zdůraznit, v čem se primární a koncové trhy liší a co je jim společné. Při zaměření ekonomické analýzy na koncové drogové trhy totiž dochází také k přejímání specifických zákonitostí z trhů primárních, jako je třeba nárůst korupce a narušení demokratických institucí.

Analýza obou oblastí by si však navzájem měla být inspirací, stejně jako propojení těchto dvou zdánlivě odlišných světů může otevřít další rozměr drogové problematiky, což ilustruje i následující citace: *„Studenti jsou vždy překvapeni, když jim při výkladu drogové politiky tvrdím, že mezinárodní aspekty drogové politiky hrají mnohem větší roli než ty národní.“*⁸²

III. I. Primární drogové trhy

III. I. I. Marihuana

*„Produkce konopné pryskyřice ve velkém se soustřeďuje do několika zemí, především do Maroka, ale také do Pákistánu a Afghánistánu. Většina konopné pryskyřice spotřebované v EU pochází z Maroka. Do Evropy se pašuje především pře Iberský poloostrov, i když důležitým sekundárním distribučním centrem do zemí EU je Nizozemsko... Mezi další státy uváděné v roce 2004 jako zdrojové země konopné pryskyřice zachycené v Evropské unii patří Albánie, Portugalsko, Senegal, Afghánistán, Pákistán a středoasijské země.“*⁸³ Podle zprávy EMCDDA dochází k 74% světových záchyťů konopné pryskyřice (hašiš) v Evropě, zatímco více než polovina všech rostlin konopí (54%) byla zadržena ve Spojených státech Amerických.

Podle EMCDDA ve většině evropských zemí v poslední době mírně vzrostl počet záchyťů a poklesla cena konopí, bez bližší specifikace. O samopěstitelství v evropských regionech ani o charakteru konopných trhů se zpráva EMCDDA nezmiňuje, nicméně jeho role není zanedbatelná. Například ve Spojených státech se v osmdesátých letech odhadovalo, že jedna osmina marihuany na amerických trzích pochází z domácích zdrojů.⁸⁴

⁸² Berridge, 2001, str. 282.

⁸³ Výroční zpráva za rok 2006: Stav drogové problematiky v Evropě. EMCDDA., 2006. str. 37.

⁸⁴ Reuter, Kleiman, 1986, str. 292.

III. I. II. Kokain

„Kokain je po rostlinách konopí a konopné pryskyřici nejčastěji nezákonně obchodovanou drogou na světě. Z hlediska zadrženého objemu bylo obchodování záležitostí Jižní Ameriky (44%) a severní Ameriky (34%), za nimiž následovala Západní a střední Evropa (15%). Zdaleka největším zdrojem nelegální koky na světě je Kolumbie, za níž následují Peru a Bolívie. Většina kokainu zadrženého v Evropě pochází přímo z Jižní Ameriky (především z Kolumbie) nebo se do Evropy dostává přes Střední Ameriku a karibskou oblast. Část kokainu procházela v roce 2005 přes Afriku, a to stále více přes západní Afriku a země Guinejského zálivu (především Nigérii), ale také přes východní Afriku (Keňu) a severozápadní Afriku. Hlavními místy vstupu do EU zůstávají Španělsko, Nizozemsko a Portugalsko a dále také Belgie, Francie a Spojené Království.“⁸⁵ Podle EMCDDA vede kontrola tradičních cest k odklonu obchodu přes Afriku. Zdá se, že množství kokainu v Evropě se v roce 2004 snížilo. Cena se pohybovala od 41 eur za gram v Belgii a průměrné ceny ve všech zemích klesaly. Čistota drog spíše klesá, ale v porovnání s pouličním heroinem je stále vysoká, mezi 40 – 65%.

V producentických zemích, které zásobují západní svět drogami, jsou tyto látky stejně nelegální, jako v západních zemích. Pro ilustraci uveďme příklad kolumbijského prezidentského kandidáta, který ohlásil v roce 2002 tzv. Plan Colombia, který byl „založen na principu, že nejlepší způsob, jak kontrolovat produkci drog, je jejich úplný zákaz, tedy přístup, který znamená nárůst a zintenzivnění války proti drogám“.⁸⁶ V Kolumbii nicméně od sedmdesátých let existuje debata o legalizaci, kterou poprvé otevřel jiný prezidentský kandidát, jehož kampaň byla financována z obchodu s drogami. Jeho argumentem byla integrace velké části domácího produktu do státních účtů a snížení státního deficitu prostřednictvím zdanění dnes nelegálních drog.⁸⁷

Latinskoamerické země, které patří k největším producentům kokainu, považovaly ve dvacátém století válku proti drogám, ukotvenou v jejich vlastní legislativě, za zájem a záležitost Spojených států a jejich boje proti

⁸⁵ Výroční zpráva za rok 2006: Stav drogové problematiky v Evropě. EMCDDA., 2006. str. 58

⁸⁶ Tokatlian, 2002.

⁸⁷ Tokatlian, 2002.

latinskoamerickým narkomafiím, nikoli za zájem vlastní. Bylo to dáno i tím, že představitelé latinskoamerických zemí nespatovali v obchodu s drogami žádnou hrozbu pro vlastní země, ve kterých byla rostlinná koka kulturně integrována, a viděli ho čistě jako zásobování USA, popřípadě evropských zemí. Do roku 1978 přijaly všechny latinskoamerické země pod tlakem Richarda Nixona prohibiční opatření a považovaly je za smířlivý ústupek Spojeným státům, nicméně jejich vymáhání rozhodně nebylo prioritou.⁸⁸ Ještě v osmdesátých letech se latinskoamerickým zemím dařilo vlastní problémy spojené s pašováním drog, vlastní spotřebou a praním špinavých peněz, popírat a tyto problémy zároveň zůstávaly **stranou zájmu akademické obce a tím pádem i hlubších analýz.**⁸⁹

Spojené státy investovaly v osmdesátých a devadesátých letech prostředky do potírání produkce kokainu v čistě pěstitelských zemích andského regionu. Ke strategiím, které k tomu používaly, patřilo zneškodňování listů koky, zabavování polosyrového prekursoru, kokainové pasty a konečného produktu zejména v Peru, Bolívii a Kolumbii.⁹⁰ Způsobily tím však rozšíření obchodu s drogami do celé oblasti Latinské Ameriky.⁹¹ Drogová prohibice v podmínkách Latinské Ameriky vytvořila zajímavý „spill-over“ efekt.⁹² Přelévání černého trhu do velkých geografických celků s menší mírou trestnosti drogových deliktů bychom obtížně hledali v prostředí koncových trhů západního světa.

Řada latinskoamerických zemí zůstávala stran pozornosti americké represe, protože přímo nepěstovaly koku, nicméně producenti vyhledávali prostory pro zpracující laboratoře a pro praní peněz v celém regionu. Určitý rozdíl oproti jiným regionům světa může být v jazykové příbuznosti latinskoamerických zemí, které přejaly jednotnou španělštinu a portugalštinu v rámci kolonizace. Drogové gangy začaly přesouvat své aktivity z center represe a v nových oblastech si hledaly místní „kurýry“ na pašování drog. Vlády latinskoamerických zemí stále argumentovaly tím, že musí vkládat prostředky a výzkum do celé řady jiných problematických oblastí, než je americký boj s drogami. Právě laxní přístup místních vlád vedl k tomu, že se obchod s drogami pohodlně rozšířil v celém

⁸⁸ O Mora, 1996, str. 115.

⁸⁹ O Mora, 1996, str. 116.

⁹⁰ Rydel, Everingham, 1994.

⁹¹ O More, 1996, str. 121.

⁹² O More, 1996, str. 139.

jihoamerickém regionu.⁹³ Tzv. „balónový efekt“⁹⁴ potom spočíval v tom, že zvýšené vymáhání protidrogových zákonů v andském regionu vedlo k rozšíření drogových trhů na země, které koku ve velkém nepěstovaly a vymáhání práva se jich původně netýkalo.

Specifickým problémem zdejších trhů je reálná schopnost drogových gangů ovlivnit vládní složky v prostředí slabé demokracie, s čímž je spojena i vysoká míra korupce.⁹⁵ Globalizace světových trhů se nevyhnula ani drogovému průmyslu a tak jako subjekty na legálním odvětví přesouvají svou výrobu do oblastí s nízkými náklady práce, i organizace obchodující s drogami vyhledávají oblasti s nízkými náklady rizika.⁹⁶

III. I. III. Heroin

„V Evropě se importovaný heroin objevuje ve dvou formách: běžně dostupný hnědý heroin (jeho základní chemická forma) a méně dostupný bílý heroin (ve formě solí), který zpravidla pochází z jihovýchodní Asie. Vedle toho se některé opiátové drogy vyrábějí přímo v EU, ale výroba se omezuje na podomácku získávané produkty z máku (např. maková stébla, koncentrát z drcených stvolů máku nebo makovic) v několika zemích na východě EU, například v Litvě a v Polsku...“

Heroin užívaný v Evropě se vyrábí převážně v Afghánistánu, který zůstává největším dodavatelem nelegálního opia na světě a v roce 2005 vyrobil 89% světové produkce nelegálního opia (přitom pěstování opia zabírá jen 3% afghánské orné půdy)⁹⁷, následován Barmou se sedmi procenty.

Celosvětová produkce nelegálního opia zůstávala v období 1999 - 2004 poměrně vyrovnaná, s výjimkou roku 2001, kdy zákaz pěstování opiového máku zavedený režimem Talibanu způsobil dramatický, avšak pouze krátkodobý pokles... Heroin se dostává do Evropy dvěma hlavními cestami. Historicky významná balkánská cesta i nadále hraje v pašování heroinu zásadní úlohu. Po tranzitu přes Pákistán, Írán a Turecko se cesta dále rozděluje na jižní větev,

⁹³ O More, 1996, str. 117.

⁹⁴ O More, 1996, str. 118.

⁹⁵ O More, 1996, str. 119.

⁹⁶ O More, 1996, str. 121.

⁹⁷ Afghanistan's Drug Industry, UNODC 2006, str. 17.

vedoucí přes Řecko, bývalou jugoslávskou republiku Makedonii, Albánii, Itálii, Srbsko, Černou Horu, Bosnu a Hercegovinu, a severní větev, která vede přes Bulharsko, Rumunsko, Maďarsko, Rakousko, Německo a Nizozemsko, přičemž to funguje jako sekundární distribuční centrum pro další západoevropské země...

Od poloviny 90. let je heroin pašován do Evropy také „hedvábnou cestou“ přes střední Asii (zejména Turkmenistán, Tádžikistán, Kyrgystán a Uzbekistán), Kaspické moře a Ruskou federaci, Bělorusko nebo Ukrajinu do Estonska, Lotyšska, některých Skandinávských zemí a Německa.“⁹⁸

Významná role obchodu s opiem ve světových ekonomikách se historicky zaznamenána při zrodu britského impéria - obchod s opiem byl na přelomu 19. a 20. století předobrazem masových trhů s prvními velkými cílovými skupinami v řadách dělníků.⁹⁹ V té době byla ještě role Afghánistánu zanedbatelná.

Na rozdíl od rozšíření pěstování koky na velkém území v Latinské Americe, je Afghánistán od 70. let jediným hlavním producentským centrem (zpráva UNODC uvádí teprve od poloviny 90. let)¹⁰⁰. Produkce opia v Afghánistánu od roku 1994 rostla, teprve v roce 2001 výrazně poklesla, což vedlo k desetinasobnému nárůstu místních cen.¹⁰¹

Je překvapivé, že se nedaří na takto jednoznačně lokalizovaném centru produkci zabránit. Prvním specifickým extrémním **koncentrace do rukou jedné země** a režimu může být, tak jako v případě každého jiného monopolu, přímý vliv na množství popřípadě cenu drogy na trhu. Z charakteristiky cenové tvorby je ale bohužel patrné, že jakákoli změna v producentské zemi se na koncové ceně drogy projeví jen minimálně, protože největší část přírůstky vzniká až na koncových trzích.

Přehled o drogových trzích v Afghánistánu poskytuje od roku 1994 United Nations Office of Drugs and Crime (UNODC), který je zároveň autorem World Drug Report, zprávy o stavu drogové situace ve světě.

⁹⁸ Výroční zpráva za rok 2006: Stav drogové problematiky v Evropě. EMCDDA., 2006. str. 66.

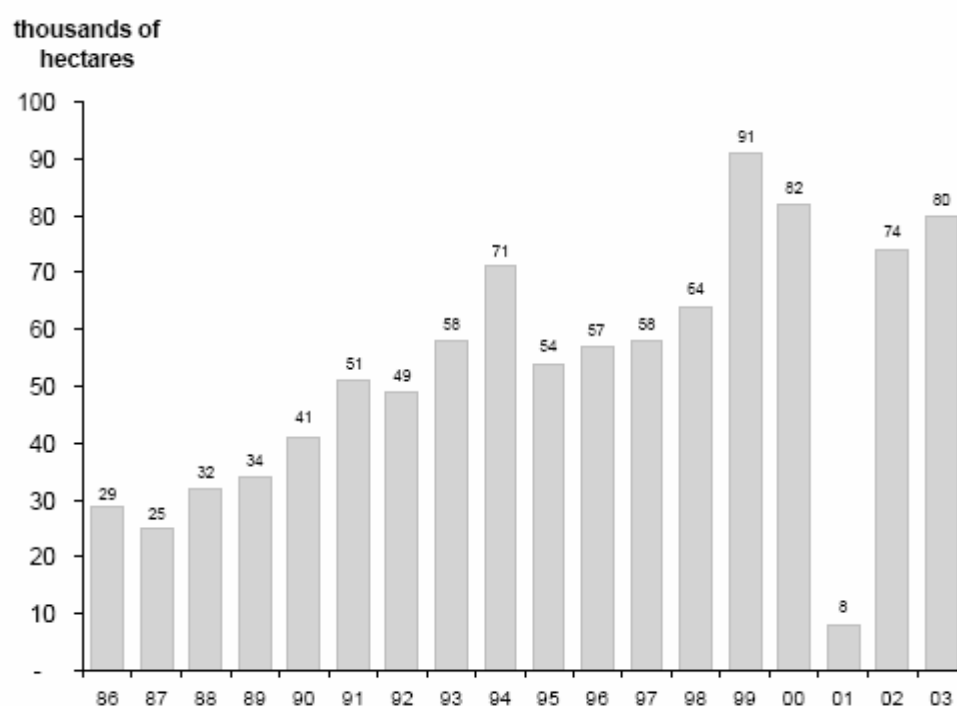
⁹⁹ Berridge, 2001, str. 283.

¹⁰⁰ Afghanistan Opium Survey 2003, str. 6.

¹⁰¹ Afghasitan Opium Survey 2003, str. 6.

Při vyhodnocování průzkumu, který UNODC na afghánských trzích provádí, je třeba brát v potaz pozici úřadu OSN, který si stanovil desetiletí 1990 – 2000 jako desetiletí boje proti drogám,¹⁰² což je normativní východisko srovnatelné s americkou válkou proti drogám. Zároveň je v této souvislosti dobré připomenout slogan UNODC z roku 1998: „A drug free World: We can do it!“¹⁰³ a připočíst tento faktor k problematickým bodům, které jsou spojeny s výzkumnými zprávami různých institucí a které budou detailně probrány v oddílu VI. *Doporučení pro výzkum drogových trhů.*

AFGHANISTAN: OPIUM POPPY CULTIVATION FROM 1986 TO 2003

Afghanistan opium production from 1994 to 2003 (in metric tons)

1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
3,416	2,335	2,248	2,804	2,693	4,565	3,276	185	3,400	3,600

Obr. 4 Vypěstované opium v Afghánistánu mezi roky 1996 a 2003 a produkce surového opia mezi roky 1994 a 2003. Zdroj dat: UNODC

¹⁰² Retrieved on 10th April 2007 at <http://www.unodc.org/unodc/en/about.html>.

¹⁰³ Wodak, 2007, str. 60.

Ačkoli zprávy o situaci v Afghánistánu jsou publikovány už od roku 1994, teprve v roce 2003 se UNODC podařilo při průzkumu trhu spolupracovat s afghánskou vládou.¹⁰⁴ Příjmy afghánských farmářů z pěstování opia jsou ve zprávě odhadovány na polovinu hrubého domácího produktu země pro rok 2003, pro roky 2004/2005 to bylo odhadem 36%.¹⁰⁵ Základní údaje ukazují na rozšíření produkce do 28 ze 32 afghánských regionů a pokles výkupní ceny o 19%. Pokles výkupních cen snížil příjmy pěstitelů opia, které se pohybují na trojnásobku průměrného HDP na obyvatele.¹⁰⁶

Podobně jako v Latinské Americe jsou na místě úvahy o prorůstání mezi obchodem s drogami a státní sférou. 10 až 20% zisků z obchodu s heroinem patrně teče do rukou Talibanu a Al Kajdy (v Latinské Americe obchod s kokainem financuje například kolumbijské revoluční armády).¹⁰⁷

Analýza UNODC je zajímavá právě v makroekonomickém pohledu na drogovou ekonomiku Afghánistánu. Obchod s opiem je zde považován za exportní odvětví a ovlivňuje platební bilanci země. Podle UNODC je zajímavá mikroekonomická diverzita odvětví, která se odráží v sezónní zaměstnanosti nebo v multiplikačních efektech v podobě nárůstu agregátní poptávky v závislosti na aktuální produkci opia. V oblastech s horším přístupem ke zdrojům naopak potencuje chudobu. Zajímavá je i flexibilita odvětví, které pružně reaguje na různé pobídky a omezení ze strany vymáhání práva. Například pokles produkce v jedné oblasti se okamžitě přelévá do nárůstu produkce v dalších regionech. **Extrémní flexibilita by mohla být dána neexistencí administrativních překážek spojených s přesunutím jednotlivých složek výroby do nových regionů.**

Zpráva UNODC uvádí také vedlejší efekty spojené se zákazem opiových trhů.¹⁰⁸ Zmiňuje vysokou míru korupce, v rámci které farmáři platí represivním složkám za to, aby jim nezničily úrodu. Represivní složky samy participují na prodeji drog a snahou obchodníků je obrátit činnost represivních úřadů směrem ke

¹⁰⁴ Afghanistan Opium Survey 2003, Executive Summary, UNDOC.

¹⁰⁵ Afghanistan's Drug Industry, UNODC 2006, str. 8.

¹⁰⁶ Afghanistan Opium Survey 2003, str. 5.

¹⁰⁷ Carpenter, T. G.: Drug prohibition is a terrorist's best friend. National Post, *January 4, 2005*.

¹⁰⁸ Afghanistan's Drug Industry 2006, str. 16.

konkurenci. V důsledku těchto jevů doplácí na vymáhání práva zdaleka nejchudší skupiny, které si úplatky nemohou dovolit. Policejní složky v takovém prostředí zcela ztrácí kredibilitu a přestávají plnit svou funkci. I tyto efekty prohibice se částečně odlišují od obecné ekonomické představy o drogových trzích v západních zemích, kde nelze předpokládat tak velkou míru narušení demokratických a právních institucí, navíc obchod s drogami není ve fungující tržní ekonomice převládajícím odvětvím.

Signifikantní podíl opiového průmyslu na afghánském HDP je tak výrazný, že k němu budeme jen obtížně hledat paralelu v jiných odvětvích ostatních, nedrogových ekonomik. Za specifikum producentů zemí a Afghánistánu zejména můžeme tedy považovat **přítomnost odvětví, které se velmi podstatně podílí na HDP.**

III. I. IV. Amfetaminy, extáze a další psychotropní látky

„Produkce amfetaminů a extáze se obtížně kvantifikuje, jelikož se tyto látky vyrábí ze snadno dostupných chemikálií v utajených laboratořích.“¹⁰⁹

V porovnání s monitorováním produkce opiátů, která je téměř výhradně rozmístěna na omezeném území Afghánistánu, nebo s produkcí koky, která jako surovina na výrobu kokainu roste jen v několika zemích Latinské Ameriky, je přirozená geografická detekce zdrojů v podstatě nemožná. To ovlivňuje jak možnost vyhledání produkčních center, tak skutečnost, že tyto syntetické látky není nutné přepravovat na velké vzdálenosti přes kontinenty, protože mohou být efektivně vyrobeny nedaleko místa spotřeby, tedy v západní a střední Evropě, popřípadě ve Spojených státech. Trhy s metamfetaminy jsou tak velmi izolované,¹¹⁰ protože ke svému fungování nepotřebují mezinárodní spolupráci.

„Světová produkce amfetaminu se nadále soustřeďuje do západní a střední Evropy, zejména do Belgie, Nizozemska a Polska. Tyto dílčí oblasti hrají v nezákoně výrobě metamfetaminu významnou roli, stejně jako Estonsko, Litva a Bulharsko, a v menší míře pak Německo, Španělsko a Norsko, jak naznačují amfetaminové laboratoře zlikvidované v těchto zemích v roce 2004. Mimo Evropu

¹⁰⁹ Výroční zpráva 2006, EMCDDA, str. 47.

¹¹⁰ Boyum, Kleiman, 2003, str. 25.

*se amfetamin vyrábí zejména v Severní Americe a Oceánii. Obchod s amfetaminy probíhal ve sledovaném období i nadále v rámci regionů.*¹¹¹

III. II. Mezi primárními a koncovými trhy

Mezi primárními trhy a trhy koncovými projde droga rukama několika článků distribučního řetězce, z producentské země přes dovozce do cílové země a ke koncovému zákazníkovi. Strukturu primárního trhu lze demonstrovat na příkladu Afghánistánu. Na úrovni nejnižších pěstitelů existuje relativně volný vstup do odvětví. Na území státu potom operuje asi 500 až 600 větších obchodníků, kteří opium zkupují. Elitní struktury, do kterých se vstoupit prakticky nedá, se skládají z 25 až 30 osob. V celém systému je výrazná role propojení s místními institucemi a státní správou.¹¹²

Zajímavé jsou příspěvky ke koncové ceně drogy, respektive **konkrétní nárůsty ceny drogy v rámci řetězce v producentské zemi** a jejich následná role v celém řetězci, který vede až ke koncovému zákazníkovi. Podívejme se na jejich rozdělení na příkladu Afghánistánu a obchodu s opiem.

Mezi farmářem a malým obchodníkem se objevuje malá, zhruba 7 až 10% přírážka. Podstatně větší nárůst už můžeme pozorovat u obchodníků, kteří vyvážejí surovinu ven z pěstitelského regionu. Zde můžeme mluvit zhruba o 50%. Zpráva UNODC hovoří o riziku na straně prodejců, které má spolu s výkyvy poptávky ze strany zahraničních prodejců na svědomí až třicetiprocentní fluktuaci v cenách.¹¹³

V producentských zemích se na ceně podílí i poplatky, které podnikatelé v oblasti opiových trhů odvádí místním institucionálním strukturám, aby odvrátili postihy za pěstování nebo přímo zabavení produkce. Zabavená produkce se navíc může dostat na trh, protože policie často prodává drogu dál. Producentské země stejně jako země koncové trpí organizovaným zločinem – pro malé pěstitele je obtížné udržet si samostatnou pozici a bývají donuceni ke vstupu do područí větší organizace.¹¹⁴

¹¹¹ Výroční zpráva 2006, EMCDDA, str. 47.

¹¹² Afghanistan's Drug Industry, UNODC 2006, str. 27.

¹¹³ Afghanistan's Drug Industry, UNODC 2006, str. 19.

¹¹⁴ Afghanistan's Drug Industry, UNODC 2006, str. 20.

Ceny opia v Afghánistánu vykazují rostoucí tendenci, což nastalo zejména pro kvalitativní změně afghánské drogové politiky – za talibanského režimu bylo pěstování opia svého času legální, teprve v roce 2001 vydal režim zákaz **Některé charakteristiky spojené s cenovou úrovní jsou stejné jako na koncových trzích západních zemí** – nárůst ceny vlivem rizikové příirážky zvyšuje pobídky pro vstup do odvětví. V producentské zemi můžeme navíc hovořit ještě o zvýšení hodnoty držných aktiv (až 40% afghánské roční produkce se skladuje) a relativní zhoršení životní situace těch farmářů, kteří opium nepěstují.¹¹⁵

Rozdíl mezi nárůstem rizikových příirážek v západní ekonomice a v ekonomice producentské můžeme spatřovat v tom, že **v producentské zemi je pěstování opia relativně bližším substitutem k legálním pracovním aktivitám** než v západní ekonomice, která má širší spektrum pracovních příležitostí. V západních ekonomikách je přístup do odvětví omezen také příslušenstvím k socio-kulturní skupině a obchod s drogami má menší podíl na HDP. **Nárůst cen drogy v producentských zemích se špatnou ekonomickou situací tak může hrát větší roli pro vstup do odvětví než v západních ekonomikách**, kde je účast na drogovém trhu záležitostí vrstev, které se obtížně uplatní na běžném trhu práce.

Poznamenejme, že důsledkem fluktuací v dodávkách drog a potažmo v jejich cenách bývá spíše než změna ceny za dávku drogy změna její čistoty. Kromě toho, že **výkyvy cen drogy na primárních trzích příliš neovlivní koncové trhy**, případné mírné **dopady se spíše než v cenách projeví v koncentraci látky**. Jak farmáři a obchodníci v producentských zemích, tak koncoví zákazníci, jsou patrně „price takers“ a na její úrovně má vliv několik hráčů uprostřed řetězce.¹¹⁶ Snížení koncentrace potom vede uživatele drog k rizikovějšímu způsobu aplikace, kterým je injekční užití.¹¹⁷ Na druhou stranu zvýšení čistoty, které by od takového způsobu užívání mohlo odvádět, mívá za následky vlny předávkování, protože uživatelé neodhadnou čistotu drogy.

¹¹⁵ Afghanistan's Drug Industry, UNODC 2006, str. 21.

¹¹⁶ Afghanistan's Drug Industry, UNODC 2006, str. 21.

¹¹⁷ Cisun Lee, 2001, str. 32.

	Heroin	Kokain	Marihuana
Cena producenta	700	5 000	9
Cena zpracovatele	8 000	7 500	55
Cena exportu	95 000	14 000	135
Cena importu*	230 000	50 000	520
Koncová cena	1,9 mil.	650 000	1700

Obr. 5: Cena drogy na primárním a koncovém trhu, v USD, zprůměrovány.¹¹⁸

O vztahu mezi primárními a koncovými trhy vypovídá tabulka, která znázorňuje průměrné přírůstky ceny na jednotlivých úrovních řetězce. Cena importu vyjadřuje první cenu, která byla zaznamenána na území USA. **Největší nárůsty jsou patrné na koncových trzích**, na kterých je také podstatně vyšší cena práce a nákladů obětovaných příležitosti při jiných tržních alternativách, než je prodej drog.

Zatímco cena heroinu na koncovém trhu vzrostla od importu osminásobně a cena kokainu desetinásobně, nárůst ceny marihuany je jen trojnásobný. Malý cenový nárůst je jedním z faktorů, které vydělují cannabis z ostatních drogových trhů. Jak vyplývá z následující kapitoly, marihuana se patrně neprodává na stejných pouličních trzích, které jsou typické pro heroin a kokain a které generují velký objem násilí.

Mezi primárními a koncovými trhy je fáze přepravy, kdy přes tzv. tranzitní ekonomiky proudí dodávky drog do západních zemí. Vzhledem k tomu, že nejde o specifické trhy, nebudou pohyby drog v těchto oblastech pro účel této práce specificky analyzovány.

III. III. Koncové trhy s drogami

Dovozce do koncové země prodá drogu několika distributorům, kteří ji dál prodávají většímu počtu dealerů. Než se droga dostane od dovozce k zákazníkovi, zastaví se postupně u dvou (v případě marihuany) až pěti (v případě heroinu)

¹¹⁸ Reuter, Kleiman, 1986. str. 293.

distributorů. Na délku řetězce má vliv především objem importované dodávky v relativním vztahu k průměrné dávce, kde například dávka marihuany je vždy objemnější a tím pádem nápadnější, než dávka kokainu. Důležitou roli hraje i výše postihu – dealeři látek s vysokou trestností se mohou snažit o minimalizaci distribučních kontaktů a tím pádem i kratší řetězec.¹¹⁹ To se může projevit i v počtu zákazníků – dealeři látek s vyšší trestností se patrně budou snažit o co nejužší okruh lidí, se kterými přichází do kontaktu.¹²⁰

III. III. I. Marihuana

Nejnovější práce Jona Caulkinse, který dlouhodobě spolupracuje s Peterem Reuterem na analýze drogových trhů, se zaměřila na marihuanové trhy.¹²¹ Marihuana je ze všech ilegálních drog nejrozšířenější, jak na straně poptávky, tak na straně nabídky. Přesto patří mechanismy jejího trhu k těm nejméně probádaným.

O drogových trzích máme více informací ze strany poptávky – je snadnější ptát se uživatelů drog než představitelů strany nabídky. Caulkins s Paculou se rozhodli analyzovat marihuanové trhy prostřednictvím celopopulačního výzkumu, protože usoudili, že užívání marihuany není jevem, který by byl omezený skrytou populací. Z National Household Survey on Drug Abuse z roku 2001 vyplynulo, že **59% konzumentů dostává drogu zadarmo, 87% doma a 89% od kamaráda nebo známého.**

Z výše uvedeného vyplývá, že se marihuanové trhy od klasických pouličních trhů s drogami diametrálně odlišují (ve výzkumu bohužel chybí odlišení získání drogy ve smyslu získání dávky nebo ve smyslu sdílení jedné dávky při rituálu kouření). Při porovnání s výzkumem provedeným v Holandsku také autoři došli k závěru, že dekriminizace konopí nevytlačuje prodej z ulice, ale právě z těchto neformálních obchodních vztahů mezi přáteli a rodinou, které jsou vyměněny za nákup v klasické distribuční síti.

Pokud jde o cenové mechanismy, výzkum nedokázal rozlišit potenci drogy a odvíjející se cenový mechanismus. Závěrem nicméně zůstává, že jsou časté

¹¹⁹ Reuter, Kleiman, 1986, str. 292.

¹²⁰ Reuter, Kleiman, 1986, str. 294.

¹²¹ Caulkins, Pacula, 2006, str. 173.

množstevní slevy. Nárůst množství o jedno procento snižoval cenu o 0,5 procent, v malých množstvích byly slevy relativně větší. Podle demografických ukazatelů platili muži více než ženy a bílí muži více než hispánci a černoši, už se ale neprojevil velké rozdíly v cenách podle přátelského či rodinného vztahu k prodávajícímu. Zdá se také, že ti, co marihuanu užívali kratší dobu, za drogu platili víc. Konzumenti starší 35 let odpovídali za 26% konzumace, ale jen za 15% nákupů, zatímco třeba černoši a hispánci vykazali opačný poměr.

V aplikaci závěrů neoinstitucionální ekonomie z kapitoly *II. II. VI. Neo-institucionální ekonomie* na marihuanové trhy můžeme hledat jeden z důvodů, proč jsou tak rozšířené a proč je užití konopí v populaci mnohem častější než užití jiných nelegálních drog. Racionální drogové politiky, které dokáží rozdělit trestní postihy za drogové delikty podle jejich společenské nebezpečnosti nepostihují prodej konopných do stejné míry jako prodej drog s vyšší společenskou nebezpečností. **Dealeři konopných drog tedy své aktivity nemusí tolik tajit a může být snazší je vyhledat, což snižuje search costs na straně zákazníka.** Samotná rozšířenost konzumace a konzumace formou sdílení činí marihuanové zdroje transparentnějšími, a tedy dostupnými pro nové zákazníky.

Množstevní slevy potom znamenají, že se prodejce vzdává svého přebytku ve prospěch zákazníka, čímž může upevňovat vzájemné vztahy. Na drogových trzích k tomu jistě přispívá i neexistence skladovacích prostor a snaha zbavit se drogy pro trestnost držení co nejrychleji.

Na druhou stranu takové množstevní slevy, které se blíží velkoobchodním cenám, pobízejí k vlastní distribuční činnosti. Marihuanové trhy potom jako společensky integrované nevyžadují žádnou speciální přípravu a vstup do odvětví může být v tomto případě mimořádně snadný – zájemce nepotřebuje žádnou kvalifikaci ani příslušnost ke skupině, bez které by mohl být prodej na ulici nebezpečný, náklady vstupu do odvětví jsou pro něj nulové. Od uživatelů tvrdých drog se potom kuřák konopí liší tím, že je relativně vysokou likviditou a může se tedy předzásobit. Množstevní slevy mohou vytvářet **pobídku pro další prodej či bezplatnou distribuci.**

Nové závěry o marihuanových trzích mohou posunout jejich chápání a přinést nové hypotézy pro nárůst jejich konzumace. Menší společenská

nebezpečnost a s tím spojené nižší postihy mohou usnadnit kontakt mezi prodávajícím a kupujícím, jejichž vztah je základní formou marketingu. Množstevní slevy, které jsou mimo jiné důsledkem snahy o rychlý obrat zboží, tento vztah posilují, a vzhledem k tomu, že prodejcem či bezplatným distributorem může být v prostředí vysoké prevalence užití v celé populaci prakticky každý, podporují rozšiřování distribuční sítě cannabis.¹²²

Důležitým závěrem této studie je zjištění, že se marihuana v podstatě neprodává v distribuci pouličních drogových trhů a gangů, které budou popsány v následující kapitole.

III. III. II. Kokain

Vznik pouličních drogových gangů lze přímo spojit se vznikem nelegálních drogových trhů a s rozšířením crack - kokainu v osmdesátých letech.¹²³ Crack-kokain je derivát kokainu, který má rychlejší nástup účinků. Vznik drogových gangů je spojován také s nedostatkem legálních pracovních příležitostí a městskou chudobou.

Zcela jedinečný pohled do fungování drogového gangu přinesla práce, kterou spolu sepsali Levitt a Venkatesh na základě finančních výkazů gangu, který se zabýval prodejem crack-kokainu.¹²⁴ Zjistili, že obchod s drogami je méně lukrativní, než by se mohlo na první pohled zdát. Průměrná hodinová mzda 6 – 11 dolarů je velmi nerovnoměrně rozprostřena tak, že čelní představitelé gangu jsou výrazně lépe zaplacení než poslední články řetězce – jejich mzda se pohybovala pod úrovní průměrné. Relativně vysoké riziko zranění nebo úmrtí se do mzdy tolik nepromítá – většina lidí angažovaných v prodeji drog cenila svůj život relativně nízko.

Nadsazení cen vysoko nad mezní náklady je dáno postavením gangu, který si v lokálním měřítku udržuje monopol. Ukázalo se, že násilí v podobě potyček s jinými gangy není žádoucí, protože odlévá poptávku do jiných oblastí. V období válek gangů cena i množství nabízených drog klesá.

¹²² Závěry autorka odvodila pro seminář DET 455, Ekonomická analýza práva, v zimním semestru 2006/2007 v rámci nepublikované seminární práce „Mechanismy marihuanových trhů“.

¹²³ Levitt, Venkatesch, 1998, str. 1

¹²⁴ Levitt, Venkatesch, 1998.

Struktura gangu byla podle autorů podobná jako organizační struktura firem podobné velikosti v legálních odvětvích.¹²⁵ „Vysoký management“ se skládá ze 4 – 6 odpovědných zástupců, který mají na starosti strategické směřování, mezinárodní spolupráci a udržování vztahů s dodavateli. V druhé linii je 10-12 lidí, kteří mají na starosti nábor nových zaměstnanců, udržování vztahů s komunitou a dodržování interních pravidel. Zhruba třetina tohoto managementu je průběžně ve vězení.

Další organizační úroveň tvoří zhruba stovka regionálních koordinátorů „gang leaders“, kteří zabezpečují síť místních distributorů. Každý „gang leader“ má pod sebou tři odpovědné „úředníky“, jednoho „vymahače“, který dbá na bezpečnost členů gangu, jednoho „pokladníka“, který je odpovědný za likvidní aktiva, a jednoho zaměstnance, kterému se říká „běžec“ a který zajišťuje přepravu větších zásilek drog. Tyto pozice se rekrutují z většího počtu „pěšáků“ (25-75) ve věku 16-22 let a celé řady příležitostných spolupracovníků, kteří využívají služeb dodávky drog pro vlastní činnost a ochranu gangu, za které mu odvádí pravidelné poplatky.

Autoři studie přirovnali činnost drogového gangu k franšíze, ve které „gang leaders“ odvádí pravidelné poplatky do centra (autoři měli přístup k údajům právě za takovou jednotku). Za to mají otevřený přístup k velkoobchodu s drogami a k ochraně na svobodě i ve vězení. Jednotky realizují vlastní zisk. Jednotliví „gang leadeři“ spolu v podstatě nejsou v kontaktu. Klientela gangů je velmi lokální. Zatímco vyšší členové gangu sami drogy neužívají, u těch nižších se to nedá vyloučit. Území, na kterém gang působí, může být obklopeno teritoriem gangu, který je pod stejnou organizací, ale také konkurenčními gangy, se kterými dochází k násilným potyčkám.

Pokud jde o věrohodnost a úplnost dat, které výzkumníci od gangu získali, finanční výkazy gangu sloužily k operačnímu chodu a k předání vyšším organizačním složkám, přičemž právě druhý bod mohl vést ke snížení některých položek – aby nebylo požadováno vyšší plnění z centra.¹²⁶ Příjmové položky byly tvořeny příjmy z prodeje drog, z poplatků placených členy (s výjimkou nejvyššího

¹²⁵ Levitt, Venkatesh, 1998, str. 8

¹²⁶ Levit, Venkatesh, 1998, str. 11.

managementu) a z pouliční daně, kterou gang vybíral ve svém teritoriu. Výdaje se potom dělily na mzdy, nákup drog (15%), poplatky centru (20%), zbraně, poplatky lidem najatým v době válek, pohřební služby a poplatky rodinám zemřelých členů. Při analýze finančních výkazů hrály roli také údaje o úmrtích, zraněních a zatčeních spojených s drogovou trestnou činností.

V roce 1999 byla publikována studie, která analyzovala údaje, jež se podařilo získat od 300 pouličních prodejců drog mezi lety 1986 a 1996.¹²⁷ Jak vyplývá z textu, sebraný materiál byl využit pro analýzu celé řady aspektů, které posloužily jako podklad pro publikaci více studií, což může svědčit o relativní vzácnosti sebraných dat. Sběr probíhal v rámci etnografické studie „Natural History of Crack Distribution/Abuse“, která se soustředila na sběr informací v minoritních komunitách, ve kterých byl prodej cracku velmi častým vyústěním profesní kariéry. Etnografická povaha studie nemůže zajistit, že se jednalo o náhodný a reprezentativní vzorek newyorských dealerů. Respondenti byli dotazováni v až tříhodinových rozhovorech na způsoby distribuce, dávkování a oceňování drog, které prodávali. Texty rozhovorů byly posléze přepsány a vyfiltrovány podle pěti klíčových slov, které se týkaly hodnoty, drogy, organizační struktury, prodávaných jednotek a aktivit spojených s prodejem. Autoři studie nezmiňovali výrazné obtíže spojené se sběrem dat.¹²⁸

Cílem studie bylo sebrat informace, které se týkaly velikosti a povahy pouličních transakcí, ověření některých v literatuře již nastíněných nákladů spojených s pouličním drogovým obchodem. Autoři chtěli zjistit, jaké jsou příjmy dealerů v závislosti na jejich hierarchickém postavení, přičemž byly stanoveny čtyři kategorie prodejců, které se lišily jak způsobem práce, tak výnosy: ti, co drogy vlastnili (výnos 50%), ti, co je nezávisle prodávali formou komise (25%), komisní prodejci s předem stanovenými prodejními místy (10%) a prodejci placení za hodinu práce (3%, přičemž rozdíl mezi prodejní nákupní cenou jim byl imputován na základě výše mzdy, jejich relativně nízký výnos je přitom dán minimálním rizikem).¹²⁹

¹²⁷ Caulkins, Johnson, Taylor, 1999.

¹²⁸ Caulkins, Johnson, Taylor, 1999, str. 324.

¹²⁹ Caulkins, Johnson, Taylor, 1999, str. 324.

Náklady na úpravu kokain ve formu cracku (2%) a náklady na zabalení drogy (2,3%) byly shledány jako zcela minimální vzhledem k výsledné ceně drogy. Náklady na zbraně, které byly zahrnuty jako položka v účetnictví gangu, který sledoval Levitt se Venkateshemm byly v Caulkinsově studii označeny za minimální a jen nepřímo spjaté se samotným obchodem.

Pokud jde o výnosy jednotlivých hierarchických pozic, že jak putuje droga po distribučním řetězci stále níž, výrazně roste její jednotková cena. Samotný proces se skládal z nákupu drogy, jejího rozdělení na menší dávky a dalšího prodeje těchto dávek. Při zkoumání těchto příjmů brali autoři studie v potaz také to, kolik transakcí nebo v jakém rozsahu prodejce uskutečňuje. Většina sledovaných prodejců prodávala přímo koncovým zákazníkům.

Největší výnosy mají ti, kteří drogy skutečně vlastní. Část této skutečnosti vysvětluje to, že nesou na trhu největší riziko spojené například se zabavením drog, zároveň na rozdíl od ostatních prodejců musí mít vždy k dispozici likvidní aktiva. Otázkou zůstává, proč se níže postavení dealeři nestávají okamžitě „vlastníky“, když nákupní ceny na vyšší úrovni jsou o polovinu nižší a nákup ve větším množství by si „nájemní prodejce“, který nakupuje a prodává drogy formou komise, mohl dovolit velice záhy. Jedním z vysvětlení mohou být osobnostní rozdíly, dané například tím, že dealeři na nižších úrovních berou sami drogy, což snižuje jejich schopnost operovat na vyšších hierarchických úrovních, protože stěží udrží likvidní hotovost.¹³⁰

Zajímavým závěrem pro pozorování relativně neinstitucionalizovaných drogových trhů může být podle Caulkinsovy studie právě skutečnost, že ačkoli se zdá vstup do vyšších hierarchických příček relativně snadný a výhodný pro všechny články řetězce, řada prodejců záměrně zůstává na nižších pozicích. Může to být dáno současným užíváním drog, stejně jako **osobnostními rozdíly. Ty mohou tvořit přirozené bariéry v hierarchickém postupu, které jsou na legálních pracovních trzích institucionalizovány.**

¹³⁰ Caulkins, Johnson, Taylor, 1999, str. 337.

III. III. III. Ostatní návykové látky

Výsledky představených studií jsou platné pro Spojené státy, kde byla doposud realizována většina výzkumu, který se týká drogových trhů. Jak vyplynulo už z oddílu o primárních drogových trzích, v Evropě je problém kokainu vzhledem k jeho logistické vzdálenosti minoritní a ve většině zemí převládá spotřeba drog opiátového typu, což se projevuje i na drogových trzích. Výzkumné studie, které by byly srovnatelné s výše uvedenými studiemi mechanismů na crack-kokainových trzích však v Evropském měřítku pro heroin neexistují.

Předpokládáme, že koncové trhy nelegálních drog jsou propojené a že koncový prodejce může zákazníkovi poskytnout v podstatě libovolnou návykovou látku. Výjimku může tvořit relativně oddělený trh s marihuanou: podobná situace může být i u extáze, která se prodává v prostředí tanečních parties.

Tyto otázky jsou praktickou výzvou pro výzkum drogových trhů, jelikož drogové politiky jednotlivých zemí by měly reagovat na reálnou situaci, podloženou výzkumnými daty, nikoli na závěry učiněné na jiných populacích a trzích nebo na abstrakce učiněné na základě předložených znalostí. Nepoměr mezi poznáním jasně ohraničených primárních trhů zemědělské produkce a skrytých koncových trhů vytváří prostor pro spekulativní návrhy v drogové politice, založené právě na abstrakcích a hodnotových soudech.

III. IV. Shrnutí

Drogové trhy můžeme klasifikovat jako geograficky rozptýlené primární producentské a koncové pouliční, na kterých se dovezené látky setkávají, popřípadě které operují vedle sebe s určitými podobnostmi. Znalosti o primárních trzích jsou obvykle odkázány na výsledky výzkumu mezinárodních institucí, zatímco informace o pouličních trzích v západním světě jsou předmětem výzkumu, ať už formou dotazování u kupujících, sběrem informací o cenách nebo dotazováním prodávajících.

Některé aspekty prohibice jsou na primárních trzích zdůrazněny. Jedná se především o tzv. **spill-over efekt** na velkých geografických celcích, v rámci kterého se články produkčního řetězce přelévají z oblastí, na kterou jsou zaměřeny

represivní snahy, do oblastí, které zůstávají bez zájmu, což platí zejména pro Latinskou Ameriku. V podmínkách Afghánistánu jde zase o snadný přesun mezi jednotlivými provinciemi. V rozvojových zemích musíme navíc uvažovat velký podíl drogové ekonomiky na HDP a především provázanost s institucemi.

Významnou otázkou na primárních i koncových trzích jsou **bariéry a motivace ke vstupu do odvětví**. V rozvojových zemích mohou být vzhledem k ekonomické situaci těchto zemí pobídky k účasti na nelegální produkci mnohem silnější než na západních pouličních trzích. Tato otázka je ovšem kladena i prostředí drogových gangů. V případě marihuanových trhů tak můžeme uvažovat o relativně malých vstupních nákladech i bariérách, bariéry se zdají být nízké i pro hierarchické postupy v rámci drogových organizací. V obou případech je zřejmě vstup do odvětví i následná kariéra nejvíc ze všeho ovlivněn osobnostními charakteristikami.

Prosté náklady obětované příležitosti jsou na koncových trzích vysoké, vyšší cena práce tudíž může přispívat i k tomu, že **většinu z koncové ceny drog na západních trzích tvoří přírážky, které se formují až po vstupu drog do cílové země**. Důležitou otázkou je nakonec i omezení produkce popřípadě nárůst ceny na primárních trzích a dopad takových opatření na trhy koncové – zdá se, že ceny na koncových trzích na tyto šoky v podstatě nereagují.

IV. Modely drogových trhů

Empirické testování trhů, které předpokládá měřitelnost společenských jevů, bylo ve dvacátém století modifikováno na matematické modely. Základní východisko ekonomické teorie o empirickém testování a reálnosti předpokladů bylo vyvráceno metodologickým přístupem Milтона Friedmana, zakladatele Chicagské školy, a rozsáhlými ekonometrickými modely, kterými své hypotézy testoval. V padesátých letech byl jedním z prvních ekonomů, kteří tento postup systematicky uplatňovali.¹³¹

Práce, které představují modely drogových trhů, vytvářejí hypotézy na základě analýzy již existující teoretické literatury. Modely drogových trhů tak obvykle nevzlínají ze zjištění o empirických datech. Naopak nejprve stanovují partikulární hypotézu, odvozenou ze známých teoretických východisek nebo nových předpokladů, a tu posléze ověřují na dostupných, často spíše sekundárních datech, o kterých věří, že mají vztah k dané výzkumné otázce.

Modely drogových trhů pracují s větším množstvím předpokladů, než je typické pro ekonometrické modely z legálních trhů, jelikož řada dat je nedostupná nebo nekvalitní.¹³² Vzhledem k těmto omezením pracují často právě z axiomy ekonomické teorie o drogových trzích nebo o trzích jako takových, jako například s nulovým ekonomickým ziskem na dokonale konkurenčním drogovém trhu, který je výsledkem neomezeného vstupu do odvětví.¹³³

Modely drogových trhů umožňují přesah nad empirickými studii a je v nich obsažen potenciál predikce pro výsledky drogové politiky. S menší či větší základnou empirických dat modely předpovídají, jaký bude dopad ve změnách nezávislých proměnných na proměnné závislé.

IV. I. Analýza sekundárních dat

Ekonometrické modely drogových trhů často pracují s analýzou sekundárních dat a obejdou se bez primárního sběru dat na samotných trzích. Sahají například k policejním statistikám. Ty jsou ovšem jako zdroj

¹³¹ Skousen, 2006, str. 9.

¹³² Reuter, Kleiman, 1986, str. 291.

¹³³ Caulkins, 1997, str. 1364.

problematické, protože není jasné, do jaké míry je například nárůst trestných činů výsledkem zvýšené práce policie nebo nárůstu kriminality. Přítomnost represivních složek a jejich povinnost vykazovat činnost vedou k pravidelnému vykazování dat z drogové oblasti, což umožňuje analýzu kriminality spojené s drogovými trhy a s užíváním drog. Výzkumné hypotézy mohou být voleny podle toho, jaká data jsou pro modelování trhů k dispozici.

V kapitole *I.III. Účastníci drogových trhů* byla diskutována otázka, nakolik je s drogovými trhy spjata násilí a kriminalita. Stejnou otázku si položili i autoři modelu, který sledoval, jestli **zvýšení represe na daných drogových trzích zvýší nebo sníží kriminalitu**.¹³⁴ Jako metodu zvolili porovnání 62 okresů státu New York, ve kterém srovnávali dopad míry zatčení za drogové delikty spojené s výrobou a distribucí drog na míry násilných přepadení, krádeží a loupeží mezi lety 1996 a 2000. Ani jeden z výsledků nesvědčil o tom, že by větší počet zatčení snížil kriminalitu. Autoři dochází k závěru, že objevili důvod pro zpochybnění současné drogové politiky zaměřené na vymáhání práva.

Model v podstatě navázal na teorii „**racionálního zločince**“, který podle Garyho Beckera¹³⁵ zvažuje výnosy a náklady zločinu, přičemž na straně nákladů stojí pravděpodobnost dopadení zločince a výše trestu. Vyšší počet zatčení může za nezměněné míry kriminality implikovat vyšší pravděpodobnost dopadení, která by měla racionálně uvažujícího zločince vést k omezení nelegálních aktivit. „*Míry kriminality jsou potom modelovány jako funkce ekonomických a demografických podmínek (pozn. například hustota populace), efektivnosti vymáhání práva, příležitostí ke zločinu a charakteristik místních trhů se zločinem.*“¹³⁶ Autoři zapsali faktory do rovnice „*Crime_{it} = α + β₁ drug arrests_{it} + β₂ unemployment rate_{it} + β₃ population density_{it} + β₄ enforcement_{it} + μ_{it}*“.¹³⁷

Výhodou zmiňované studie ve státě New York mohlo být například to, že řada těchto ukazatelů zůstávala v daném regionu konstantní, a hlavně legislativa celého území byla jednotná.

¹³⁴ Shephard, Blackley, 2005.

¹³⁵ Becker, 1969.

¹³⁶ Shephard, Blackley, 2005, str. 325.

¹³⁷ Shephard, Blackley, 2005, str. 329.

Při interpretaci modelu pak byla prokázána nižší míra majetkových trestných činů tam, kde klesala nezaměstnanost.¹³⁸ V případě dopadu vymáhání práva na trestné činy už ale autoři přišli se zjištěním, které bylo méně konzistentní s obecným chápáním příčinných souvislostí, konkrétně s předpokladem, že zatýkání za drogové delikty bude snižovat kriminalitu. Jak autoři uvádějí, pre-existující studie prokázaly například to, že zvýšení postihů za jeden delikt snižuje jeho výskyt, ale naopak zvyšuje výskyt jiných trestných činů. Například zvýšený zájem o drogové delikty může vyvolat sklon ke krádežím a vloupáním, na které se soustředí menší pozornost policejních složek.¹³⁹ Zatímco drogové trestné činy pod vlivem policejních aktivit namířených proti nim neklesly, dopad těchto aktivit na nedrogové trestné činy byl skutečně kontraproduktivní.¹⁴⁰ Tento „**vytěšňovací efekt**“ byl navíc nejslabší pro marihuanu, což může ukazovat, že trestné činy s ní spjaté nejsou substituty pro jiné akty v rámci kriminálních kariér.

IV. II. Statické a dynamické modely

Modely drogových trhů lze rozdělit na statické a dynamické, podle toho, jak pracují s vývojem proměnných v čase.

Ukázkovým **statickým modelem** je Reuterův a Kleimanův **model „rizik a cen“**, údajně jeden z nejcitovanějších, ve kterém jde o podobu trhu v dlouhém období, když jsou základními parametry, které ovlivňují ceny drog, vymáhání práva a násilí na drogových trzích.¹⁴¹ Model došel k již zmiňovanému závěru, že prostředky, které vynakládají represivní instituce na omezení dovozu drogy a samotného pěstování v producentských zemích mají vzhledem k podílu, který mají ceny na těchto úrovních na ceně koncového trhu, minimální dopad na cenu drogy pro spotřebitele. Autoři došli k závěru, že politiky, které se zaměřují na snížení poptávky po drogách prostřednictvím zvýšení její ceny musí usilovat o represivní opatření na lokální úrovni, čehož bylo ve Spojených státech dosaženo v případě heroínu díky opatřením, která byla namířena proti koncovým dealerům i samotným uživatelům.¹⁴²

¹³⁸ Shephard, Blackley, 2005, str. 339.

¹³⁹ Shephard, Blackley, 2005, str. 327.

¹⁴⁰ Shephard, Blackley, 2005, str. 339.

¹⁴¹ Reuter, 2005, str. 1.

¹⁴² Reuter, Kleiman, 1986, str. 49.

Zatímco výše uvedený statický model hodnotí výsledky dosavadních intervencí, dynamické modely v oblasti drogové problematiky mají potenciál predikovat změny situace na základě několika různých proměnných v čase. Takové modely drogových trhů nabízejí zohlednění celé řady faktorů, které se podílejí na jejich výsledné podobě. „*Násilí, nestabilita a další charakteristiky drogových trhů nejsou fixními charakteristikami trhů s heroinem a kokainem, ale mohou být citlivé na vlastnosti uživatelů a prodejců (věk, relativní počet problémových nebo rekreačních uživatelů), které se mění podle módy, nebo podle intenzity a způsobu vymáhání práva. To poukazuje na potřebu dynamických modelů, které zohlední, že se trhy mění v průběhu epidemie a odpovídají na drogové politiky různými způsoby,*“¹⁴³ obhajuje multifaktoriální modely Peter Reuter. Dynamické modely by podle něj měly vysvětlit poklesy cen na drogových trzích, rozložení postihů mezi spotřebitele a prodávajícího a také co přesně determinuje významné variace v cenách a množstvích.

Reuter nachází v drogových trzích **dynamické faktory**, které souvisí s epidemickým charakterem užívání drog: každý velký nárůst drogové incidence (pozn. standardní epidemiologický ukazatel vyjadřující počet nových uživatelů v populaci)¹⁴⁴ je po určitém čase následován nárůstem závislých jedinců. Tento cyklus vyjadřuje jednak to, že část jedinců, kteří vyzkouší drogu, se stane po čase závislými, a jednak to, že lidé, kteří začínají s užíváním drog, jsou ovlivněni viděním problému drog v populaci a že jen málo závislých se své závislosti dokáže zbavit.¹⁴⁵ Dynamické modely drogových trhů tedy chtějí mimo jiné pracovat s předpoklady, které mají o poptávkové straně trhu. Reuter nabízí převrácení optiky, kterou na drogové trhy nahlížíme. Předpokládá, že závislý uživatel návykových látek, který nemá legální příjem, se živí prodejem drog rekreačním uživatelům. Spotřebitel návykových látek tedy může být chápán jako představitel nabídky.¹⁴⁶

„Drogové trhy se tedy mění v průběhu drogové epidemie pokud jde o poměr problémových a rekreačních uživatelů drog, průměrný věk uživatelů a

¹⁴³ Reuter, 2005, str. 1.

¹⁴⁴ Záborský, 2003, str. 29.

¹⁴⁵ Reuter, 2005, str. 3.

¹⁴⁶ Reuter, 2005, str. 6.

*náklady obětované příležitosti z prodeje drog. To zase ovlivňuje míru majetkové trestné činnosti generovanou užíváním drog,*¹⁴⁷ shrnuje základní východiska modelu Reuter.

Iniciace užívání drog pak může být endogenní proměnnou pro celoživotní prevalenci v populaci. Sledování různých stádií epidemie se pro výzkumníky modelující drogové trhy stalo argumentem pro rozdílnou alokaci zdrojů určených na preventivní a léčebná opatření v průběhu času.¹⁴⁸ Podobně bylo na základě těchto předpokladů modelováno, zda by se mělo v průběhu drogové epidemie měnit rozdělení zdrojů mezi opatření vymáhání práva a opatření léčebná.¹⁴⁹

IV. III. Různé typy modelů

Modelování drogových trhů se velmi často zaměřuje na chování drogových trhů v prostředí různých drogových politik. Nejtypičtějším postupem je modelování dopadů různých prohibičních opatření na chování trhů a poptávky, což jako analýza drogových politik přesahuje zaměření této práce. Takové modely ovšem zároveň naznačují praktické využití ekonomických souvislostí drogových trhů, které je důležité pro pochopení jejich významu.

První modely, které analyzovaly drogové politiky, považovaly za důležité ověřit, zda má být vymáhání práva zacílené na kupující nebo na prodávající na drogovém trhu. Zajímalo je, jestli uvalení dodatečných nákladů na uživatele návykových látek v podobě trestnosti užívání drog povede ke snížení spotřeby drog v populaci. Model drogového trhu, který na **jeho účastníky uvaluje pokuty**, pak sleduje důsledky tohoto opatření. Z výsledků usuzuje, že zaměření na uživatele by nesnížilo spotřebu ani ceny.¹⁵⁰ Současné Evropské drogové politiky již však až na výjimky vycházejí z toho, že trestání uživatelů drog je nepřípustné. V chápání drogových trhů, které podá následující model rozhodování na straně účastníka nicméně neexistuje pevná hranice mezi kupujícím uživatelem a kupujícím, který drogu prodá dál.

¹⁴⁷ Reuter, 2005, str. 3.

¹⁴⁸ Behrens, Caulkins, Tragler, Feichtinger, 2000, str. 333.

¹⁴⁹ Tragler, Caulkins, Feichtinger, 2001, str. 352.

¹⁵⁰ Lee, 1993, str. 2.

Zajímavou analýzu, která se snaží nahlédnout individuální chování jeho účastníků na úrovni pouličních trhů, představuje **model rozhodování distributora drog o optimálním počtu zákazníků**, při zohlednění velikosti poptávkové strany, množstevních slev, které se objevují na jednotlivých stupních prodejní sítě, a nákladů na prodej v relaci ke konečné ceně produktu.¹⁵¹ Zákazník přitom nepředstavuje nutně uživatele drog, ale velmi často také dalšího prodejce, který bude drogu distribuovat dál. Vzhledem k tomu, že cena drogy na cestě k uživateli v každém dalším článku stoupá (podobně jako v legálních odvětvích), je distributor motivován k tomu, aby drogu prodával co největšímu počtu zákazníků, ideálně zákazníků koncových. Na druhou stranu každý další uskutečněný prodej má své náklady a zvyšuje riziko dopadení. Model navíc tvrdí, že zvýšení nákladů na prodej drogy se nemusí odrazit v její koncové ceně.

V modelu bylo uplatněno několik předpokladů charakteru trhů. Byla zvláště stanovena horizontální nabídka individuálního prodejce, a tržní nabídka celého odvětví. Bylo například předpokládáno, že náklady na každého dalšího zákazníka jsou konstantní, ačkoli si lze představit, že při shánění zákazníků budou mezní náklady na každého dalšího zákazníka rostoucí. Tento model se snažil osvětlit počet článků, přes které droga projde od samotného dovozu do koncového prodeje na pouličním trhu. Jeho východiska jsou zajímavá pro ekonomickou teorii drogových trhů, protože se snaží o standardizaci drogových trhů v rámci ekonomické teorie. Zároveň ukazuje, jakých zjednodušení se tento metodologický přístup dopouští.

Při pohledu do legálních odvětví ekonomické činnosti může být navíc několika stupňová distribuční síť být jedním ze specifík nelegálního trhu – prodej zboží totiž ve většině oblastí můžeme rozčlenit na velkoobchod a maloobchod. Větší počet článků by už mohl být pro účastníky trhů neefektivní, protože by rozdělení ziskových marží více distribučních úrovní neuživilo. Relativně velký počet lidí, kteří si drogu na cestě k zákazníkovi předávají, může být také projevem často citovaného axiomu, že vysoká ziskovost přitahuje do odvětví nové hráče.

¹⁵¹ Caulkins, 1991, str. 1364.

Ve výše uvedeném modelu stejně jako v některých teoretických i empirických pracech se hovoří o významné roli slev na drogových trzích. O systematizaci zásad slevování se snaží studie, která sleduje, **jak ceny drog závisí na velikosti dodávek**.¹⁵² Jedná se opět o příspěvek k rozložení zisků z obchodu s drogami mezi jednotlivé úrovně distribuce. Z dostupných údajů jsou totiž dobře známé ceny drog při jejich dodání do země, stejně jako jsou známé ceny drog na maloobchodním trhu. Vzhledem k velké variabilitě počtu a typu úrovní zprostředkujících nákupů, je jediným zdrojem informací o tom, co se děje na cestě mezi dodavatelem a pouličním prodejcem, povědomí o systému množstevních slev.¹⁵³ Hypotéza o systému slev vycházejícím z toho, že se prodejní cena skládá z fixních rizikových nákladů a nákladů za jednotku drogy, byla vyvrácena, a aplikací modelu na dostupná data byla přijata hypotéza, podle které jsou slevy zapříčiněny dělením drogy na několik dílů pro účel dalšího prodeje a přidáním příměsí.¹⁵⁴

Zajímavým výsledkem práce je **pozorování nerovnoměrného rozložení cen na základě čistoty drogy**: za dva gramy látky o dané čistotě kupující v průměru platí víc než za jeden gram látky o dvojnásobné čistotě.¹⁵⁵ Ačkoli tedy předpokládáme, že cena látky s vyšší čistotou drogy bude vyšší, neexistuje zde přímá úměra. Drogoví dealeři by tedy mohli maximalizovat své výnosy za předpokladu, že budou drogy dále ředit, ale za normálních okolností se tak nechovají, protože větší objem transakcí zvyšuje jejich náklady spojené s obchodováním. Při sledování platnosti několika předpokládaných modelů ceny se autoři studie zaměřili na jednotlivé látky a konstatovali, že například při sledování cen marihuany mohou vyloučit úvahy o čistotě drogy, protože drogu v podstatě není možné ředit příměsími tak jako kokain nebo heroin.

Při sledování závislosti cen na objemu dávky a čistotě je nicméně dobré vzít v úvahu, že tyto veličiny spolu budou korelovat, jelikož na nejvyšších úrovních se prodávají silně koncentrované látky ve velkých objemech, a na

¹⁵² Caulkins, Padman, 1999, str. 748.

¹⁵³ Caulkins, Padman, 1999, str. 749.

¹⁵⁴ Caulkins, Padman, 1999, str. 755.

¹⁵⁵ Caulkins, Padman, 1999, str. 748.

nejnižších, koncových člancích prodeje, tomu bude naopak.¹⁵⁶ Čistota drogy hrála u některých drog podstatně menší roli než u jiných. Ve stejném modelu byly potvrzeny také závěry o tom, že drogy jsou nejdražší v odlehlých oblastech, v případě Spojených států na Aljašce a Havaji.¹⁵⁷

V. IV. Shrnutí

Ekonometrické a matematické modely představují evoluci v ekonomickém výzkumu. Pro prostředí drogových trhů jsou ideální hlavně proto, že mohou pracovat se značně zjednodušenými předpoklady a redukovat tak problém na analýzu dostupných dat, často policejních.

Modelování se obvykle snaží o praktické implikace pro drogovou politiku, a jen zřídka se omezují na nabídkovou stranu, jejíž změny nejsou pro drogovou politiku samoúčelným cílem. V modelech se obvykle ocitá poptávka a její změny a jednotlivé intervence drogové politiky. V ekonometrických modelech se často vyskytují analýzy kriminality spojené s drogami. Významné jsou i příspěvky k teorii cen na drogových trzích.

¹⁵⁶ Caulkins, Padman, str. 753.

¹⁵⁷ Caulkins, Padman, str. 755.

V. Doporučení pro výzkum drogových trhů

Doporučení pro výzkum drogových trhů vychází z teorie, existujícího empirického výzkumu a aplikací matematických modelů. V oblasti teorie je nutné zvažovat kontext metodologie ekonomické vědy. Zároveň je nutné znát limity institucí vydávajících data, se kterými lze pracovat bez uskutečnění primárního výzkumu. Pro samotný výzkum je pak dobré vědět, které otázky jsou nutnou součástí paradigmatu drogových trhů, a které jako dosud nezodpovězené čekají na objasnění.

V. I. Metodologie ekonomické vědy

V sedmnáctém století popsal Francis Bacon vědu jako propojení rozumu a smyslů. Toto základní vymezení se promítlo i do metodologie ekonomie, která se snaží rozhodnout, zda je raciono nadřazeno empirii či naopak, popřípadě jaký je vyvážený poměr těchto dvou „postupů“. Tak u Descarta vznikly nezpochybnitelné racionální pravdy, které v devatenáctém století vystřídalo přesvědčení, že vědecká zkoumání začínají pozorováním faktů, z nichž se induktivně vyvozují univerzální zákony.

Toto přesvědčení v polovině devatenáctého století vystřídal hypoteticko-deduktivní model Karla Poppera, podle kterého nelze žádnou obecnou větu dokázat tím, že budeme hledat její další a další potvrzující důkazy v reálném světě. Odtud je jen kousek k tzv. falsifacionismu, který konstatuje, že hypotézu nelze dokázat, ale pouze vyvrátit. Na zmírnění tohoto tvrzení můžeme použít vysvětlení, že jiná je situace, pokud jde o objev nové teorie a jiná pokud jde o její ospravedlnění.

Pro zkoumání drogových trhů je zřejmě nejvýznamnější metodologie Chicagské školy a základní východiska Milota Friedmana, která zjednodušením předpokladů umožnila široké spektrum ekonometrických modelů. Podle Friedmana je hypotéza důležitá, pokud objasňuje mnoho pomocí mála a je ve svých předpokladech chybná. Friedmanova „metodologie pozitivní ekonomie“ či „instrumentalismus“, které hypotézy zásadně testují, a to s minimálními předpoklady, mohou být základem pro studium nelegálních drogových trhů i proto, že informace o skryté ekonomice jsou omezeny možnostmi sběru empirických dat.

„Mají být ekonomické teorie formulovány tak, aby jejich závěry byly univerzální a všeobecně platné? Nebo se musí ekonom spokojit toliko s empirickými zákony, jejichž platnost je podmíněna časem, geografickým prostorem, kulturními zvyklostmi a omezujícími faktory?“¹⁵⁸ Tyto otázky úzce souvisí s přístupem ekonomické teorie k americké alkoholové prohibici, která je často zobecňována do axiomatických zákonů o nelegálních trzích. V kapitole *II. I. Inspirace americkou prohibicí* bylo nastíněno několik faktorů, které ji od prohibice na drogových trzích odlišují. V souladu s výše uvedeným tvrzením by se jistě dalo argumentovat i dobovými odlišnostmi, které neumožňují zobecnění empiricky sledovaného jevu na všeobecně platnou teorii. Otázkou zůstává, kolik ze známých zákonů černého trhu bylo odvozeno stejně apriorně, jako třeba ekonomická teorie klesající poptávky. Odpověď by mohla dát literatura z období americké prohibice a jí předcházejícího. Z některých zdrojů můžeme soudit, že v té době neexistovaly žádné teorie, které by prohibici odsuzovaly na základě předpokladů o jejích negativních dopadech.¹⁵⁹

Proti empirickému sledování hovoří i Karl Meger jako zastánce apriorních přístupů: „Výsledek exaktní vědy nemůže být nikdy ověřen (ale ani vyvrácen!) poukazem na lidskou zkušenost“¹⁶⁰... „Zkouška exaktní teorie na poli národního hospodářství prostřednictvím empirií je čirý nesmysl, jde o nepochopení základů a předpokladů exaktního výzkumu, současně nepochopení zvláštních účelů, ke kterým exaktní vědy slouží. Ekonom, který by chtěl přezkušovat čistou exaktní teorii poukazem na zkušenost, je podobný matematikovi, který by chtěl premisy geometrie přezkušovat měřením reálných objektů, aniž by pozoroval, že reálné objekty nejsou přece s ideální geometrickou představou identické, nemluvě o tom, že každé měření vždy obsahuje nepřesnosti.“¹⁶¹

Proti těmto stanoviskům ovšem můžeme namítnout, že **zákaz trhu je výsledkem zásahu do přirozeného chodu, který nemá obdobu v obecných zákonech trhů**, což činí z prohibice výlučný předmět empirického zkoumání.

¹⁵⁸ Loužek, 2001, str. 15.

¹⁵⁹ Fisher, 1927, str. 5.

¹⁶⁰ Loužek, 2001, str. 63.

¹⁶¹ Loužek, 2001, str. 63.

K empirickým poznatkům o drogových trzích patří i problémy spjaté s jejich zavádějícím užíváním. „*Obecným zdrojem znalostí o drogových trzích je generalizace z prostého empiricismu, občas zdůrazněného tak častým opakováním, že se nejhrubší odhady stanou až mytickými čísly.*“¹⁶²

Za nejproblematictější prvek v ekonomické analýze drogových trhů můžeme považovat normativní stanoviska, která se u řady ekonomů prolínají s hodnotově neutrálním výzkumem. Jak dokazuje výrok Marka Thorntona: „*Ekonomové stojí v čele kritiky efektivnosti války proti drogám, když upozorňují na nežádoucí důsledky v podobě násilné kriminality, korupce, a nabízejí alternativní řešení v podobě legalizace nebo dekriminlizace,*“¹⁶³ pro celou řadu ekonomů je nemyslitelné tyto neefektivnosti ve spojení s vědomím, že dochází k narušení volné tržní soutěže, neutrálně konstatovat. Vzhledem ke statu quo drogových politik ve světě mohou takto zaujímaná stanoviska výsledky ekonomické analýzy diskreditovat, jelikož pro většinovou veřejnost i jedince s rozhodovacími pravomocemi je radikální změna drogové politiky nepřijatelná.

V. II. Práce s existujícími zdroji

Empirické poznatky o primárních a koncových drogových trzích se budou lišit mimo jiné ve zdrojích dat a omezeních, které z nich vycházejí. Zatímco primární výzkum koncových drogových trhů realizují nezávislí výzkumníci, univerzity a výzkumné instituce, informace o drogových trzích v rozvojových zemích shromažďují především nadnárodní instituce na základě dostupných dat a informací. Data shromažďovaná různými institucemi můžeme považovat za prameny pro další analýzu, nicméně je dobré uvědomit si možnosti a meze těchto zdrojů.

V. II. I. Monitorovací instituce

Hlavním plusem institucemi zaštitěných informací o drogách a drogových trzích je srovnatelnost dostupných údajů mezi jednotlivými zeměmi, a především srovnatelnost a kontinuita v čase, kterou může instituce zaručit svým trváním a jednotnou metodologií. Jak již bylo uvedeno v podkapitole *III. I. V.*, instituce typu

¹⁶² Caulkins, Reuter, 1998, str. 593.

¹⁶³ Thornton, 2002a.

UNODC mohou zatížit své analýzy svými zájmy a normativními stanovisky, ideologicky navázanými na způsob jejich financování.

Pro rozvojové země, které dostávají finanční podporu na základě celé řady indikátorů, není žádoucí, aby se produkce drog na jejich území jevila jako relativně výrazná. Pokud zároveň spolupracují s mezinárodními institucemi a předávají jim data, důvěryhodnost takových analýz se může spíše snižovat než zvyšovat.

Otázkou tedy zůstává, zda můžeme údaje získané od těchto institucí, ač jediné dostupné, považovat za neutrální a relevantní a pracovat s nimi podobně jako s daty od ČSÚ nebo Eurostatu. Přirozené limity sběru dat na nelegálních trzích shrnuje UNODC na příkladu Afghánistánu: „*Aktivity jsou neregistrované, a tím pádem neexistují žádná oficiální národní data. Citlivost a kontroverze tématu kolem drogových trhů zvyšují obtíže, kterým musí výzkum čelit.*“¹⁶⁴ V ekonomikách rozvojových zemí se k tomu přidává obtížná dostupnost libovolných jiných spolehlivých makroekonomických údajů či údajů za represivní instituce

V rozvojových zemích existuje velký prostor pro zkreslení dat. Zpráva UNODC z roku 2006 se snaží napravit dlouhodobě nedostatečnou informovanost o mechanismech opiových trhů, tvorbách cen, neformálních finančních sítích, organizovaném zločinu a makroekonomických souvislostech.¹⁶⁵ Za bonmot bychom v podmínkách rozvojových zemí mohli považovat tvrzení, které činí UNODC na základě svých výzkumů: „*Kvantitativní data o opiových trzích obecně nejsou horší, a v mnoha ohledech jsou dokonce kvalitnější, než data dostupná pro zbytek afghánské ekonomiky.*“ Zpráva navíc tvrdí, že v případě Afghánistánu lze mluvit o tradiční otevřenosti a potřebě diskutovat o obchodu s opiem u celé řady jeho účastníků, což přetrvává ještě z dob, kdy jeho pěstování nebránily žádné zákonné bariéry. Výzkum drogových trhů musí více než jiné zaručit jeho účastníkům úplnou anonymitu.

Metodologie, kterou UNODC používá, se skládá z porovnání satelitních snímků, práce v terénu a ze sběru dat o objemech vypěstované produkce,

¹⁶⁴ Afghanistan's Drug Industry 2006, str. 10.

¹⁶⁵ Afghanistan's Drug Industry 2006, str. 9.

vyrobeného heroinu, o cenách a o počtu farmářů. Poměrně dobře je zmapována primární zemědělská produkce opia na principu mapování afghánských domácností.¹⁶⁶

Specializované instituce shromažďují informace i **v západních zemích**. V Evropě je takovou centrální institucí Evropské monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti (**EMCDDA**), které analyzuje údaje od Národních monitorovacích středisek (National Focal Points).

Sběr informací o skrytých trzích je zejména v západních zemích často odkázán na statistiky vydané **institucemi vymáhání práva**, které přicházejí s černým trhem do styku a které mohou být zkresleny jednak výsekem trhu, který vidí a jednak motivací, se kterou data vykazují.

Informacím o trhu ze strany represivních institucí přisuzuje EMCDDA následující slabiny: *„Záchyty drog v zemi jsou obvykle považovány za nepřímý ukazatel nabídky a dostupnosti drog, i když odrážejí také prostředky na vynucování zákonů, priority a strategie, i to, do jaké míry jsou překupníci s drogami zasažitelní národními a mezinárodními aktivitami ke snižování nabídky drog, a také evidenční praxi. Zabavená množství mohou meziročně velmi kolísat, například jestliže jsou v jednom roce zachyceny velké zásilky – z toho důvodu je někdy lepším ukazatelem počet záchytů. Ve všech zemích (EU) mají na celkovém počtu záchytů velký podíl malé záchyty na spotřebitelské úrovni (ulice). Tam, kde je známo místo původu a místo určení zadržovaných drog, mohou tyto údaje ukazovat, o které obchodní cesty a oblasti produkce jde. Údaje však pocházejí z nejrůznějších pramenů, které nejsou vždy srovnatelné, takže přesné porovnání jednotlivých zemí je obtížné.“*¹⁶⁷

Údaje o zbavených drogách jsou typickým indikátorem v západních společnostech, kde není možné objem drog geograficky monitorovat jako objem toho, co bylo na daném území vypěstováno. Na území Spojených států je zdrojem takových dat DEA, Drug Enforcement Agency (obdobu české Národní protidrogové centrály), která se zabývá záchyty drog. Její údaje o cenách jsou často předmětem analýzy v rámci různých amerických studií, ačkoli jejich

¹⁶⁶ Afganistan's Drug Industry 2006, str. 9.

¹⁶⁷ Výroční zpráva za rok 2006: Stav drogové problematiky v Evropě. EMCDDA., 2006. str. 37.

výsledky mohou být nepřesné.¹⁶⁸ V případě Spojených států lze předpokládat rčitý bias, protože vysoce represivní drogová politika potřebuje alespoň minimální podpůrné argumenty.

DEA není jedinou americkou agenturou, která poskytuje údaje o cenách. Každá z institucí ovšem vykazuje určité zkreslení, způsobené například tím, jestli se zabývá drogami na pouliční úrovni, nebo na úrovni velkých dodávek.¹⁶⁹ Údaje získané od jednotlivých institucí lze spolu navzájem korelovat, čímž mohou být potvrzeny zobrazené trendy a vyloučeno úplné zkreslení dat. V případě DEA hovoří v její prospěch především třicetiletá tradice sběru pod jednotnou metodikou.¹⁷⁰

Instituce v drogové problematice stejně jako instituce zabývající se sběrem statistických dat zřídka poskytují vysvětlení daných jevů. Analýza trhů s jejich pobídkami a omezeními tedy zůstává na výzkumnících působících v oblasti drogové problematiky, kteří se snaží bias dat získaných od mezinárodních institucí ve svých pracích zohlednit.

V. II. II. Výzkumné instituce a osobnosti

Ekonomické aspekty drogové problematiky se staly předmětem odborného zájmu v sedmdesátých a osmdesátých letech. Významnou roli v něm hrála práce Garyho Beckera a jeho spolupracovníků. Becker otevřel téma drogové problematiky standardní ekonomické teorii, avšak pro účel zkoumání drogových trhů byl jeho přímý význam minimální, jelikož se podobně jako Michael Grossmann zaměřil na poptávkovou stranu drogových trhů. Záhy se objevily také první práce v kontextu teorie veřejné volby z pera Davida Rasmussena, který spolu s Bruceem Bensonem rozpracoval teorii byrokracie pro kontext drogových trhů na Florida State University, kde navázali na dlouholetou tradici kriminologického výzkumu.

Z přelomu osmdesátých a devadesátých let pochází základní modely drogových trhů, povětšinou amerického původu. Modelování drogových trhů se zabývá také Vienna University of Technology, Department of Operations

¹⁶⁸ Horowitz, 2001, str. 1254.

¹⁶⁹ Caulkins, 2001, str. 1263.

¹⁷⁰ Caulkins, 2001, str. 1264.

Research and Systems Theory, kde působí Gernot Tragler a Gustav Feichtinger. Vídeňská univerzita spolupracuje s americkým ekonomem Peterem Reuterem, který sestavil základní teorie drogových trhů, zejména s ohledem na tvorbu cen. Peter Reuter své práce nejčastěji publikuje ve spolupráci s Jonem Caulkinsem, matematikem z institutu Carnegie Mellone. Další výzkumná instituce, která se drogové problematice a jejím ekonomickým souvislostem dlouhodobě věnuje, je RAND Corporation. Příspěvky k ekonomii drog jsou oblíbeným tématem liberální ekonomie. Pod CATO institutem tak publikoval řadu prací Mark Thornton.

V České republice publikuje Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti ve své každoroční výroční zprávě kapitolu o veřejných rozpočtech. Na Českém statistickém úřadě se zabývá odhady nelegální ekonomiky, včetně drogových trhů, Jiří Vopravil. Na Vysoké škole ekonomické byly dosud obhájeny tři diplomové práce,¹⁷¹ které se zabývaly tématem nelegálních trhů. Ekonomická evaluace dopadů novelizace trestního zákona ve věcech drog vyhodnotila studie PAD¹⁷², kterou vedl Tomáš Zábranský, v současné době vedoucí pro vědu a výzkum v Centru adiktologie při 1. LF UK.

V. III. Doporučení na základě meta-analýza literatury

Syntéza teoretického, empirického i matematického poznání drogových trhů by měla přinést doporučení pro další analýzu drogových trhů a odpovědět na otázky, jaké jsou slabiny jednotlivých přístupů, jaká témata by měla být dále zpracována pro kontext mezinárodního výzkumu a jakým způsobem. Pro výzkum drogových trhů je důležité stanovit i zcela základní východiska a metody, protože většina zemí s výjimkou USA nemá tradici výzkumu v této oblasti.

V. II. I. Výzkumné metody

Nejdůležitější otázka z hlediska výzkumu koncových drogových trhů zní, zda budou jejich účastníci ochotni participovat na výzkumu a **zda je možné provádět s účastníky nelegálních drogových trhů standardní sběr kvantitativních a kvalitativních dat**. Zákonitosti nelegálních trhů jsou sice v podstatě známé, ale otázka, jak tyto trhy fungují, nebyla doposud uspokojivě

¹⁷¹ Mosio, 2006, Āoupalíková, 2004, Špinar, 1999.

¹⁷² Zábranský, Mravčík, Gajdošíková, Miovský, 2001.

zodpovězena.¹⁷³ Analýza se často omezuje na dvě důležité položky, kterými je cena a množství. Podle Caulkinse s Reuterem¹⁷⁴ patří informace o ceně k datům, která se o drogových trzích dají získat velmi snadno, a to jak ojedinělými nákupy, tak dotazováním na poptávkové straně drogových trhů, která je obecně dobrým zdrojem informací z této oblasti.

Z cenových indikátorů nicméně známe spíše výslednou situaci na trhu, než jeho mechanismy. Studie drogových gangů, které fungování osvětlují o něco lépe, byly založeny na rozhovorech s jejich účastníky, případně na pozorování toho, jak trhy fungují, což nespadá do metod ekonomického výzkumu.¹⁷⁵ Ekonomové se v analýzách spoléhají na oficiální číselné statistiky. Metody kvalitativního výzkumu jako třeba rozhovory s účastníky, na které se orientují jiné společenské vědy a které jsou vhodné pro získání informací o drogových trzích, nebývají standardním nástrojem ekonomů, snad proto, že ekonomie implicitně předpokládá bias na straně respondenta vyvolaný jeho ekonomickými zájmy.

Limitem kvalitativních metod je také jejich omezená platnost. Levitt s Venkateshem, kteří analyzovali údaje primárně získané na drogových trzích, na několika místech zmiňují jasné limity své práce, které jsou relevantní i z hlediska uvažování nad metodologií ekonomické vědy. Autoři nejsou schopni kompetentně prohlásit, do jaké míry je jejich studie konkrétního gangu zobecnitelná na fungování drogových trhů jako takových. Důležitá je zejména otázka, nakolik je fungování takových pouličních trhů zobecnitelné na všechny nelegální látky. Zcela jiná je například situace na trzích s konopím, které se podle nejnovějších hypotéz pouličním trhům vůbec nepodobají.

V. III. II. Výzkumné otázky

Z meta-analýzy teoretické, empirické a na modelování zaměřené literatury o drogových trzích vyplývá, že libovolný výzkum drogových trhů se zabývá především **úrovní cen a faktory, které ceny utvářejí**. Zatímco v USA se publikováním dat o cenách zabývá několik institucí, analýzy cen v jiných zemích světa, kde neexistuje systematický a institucionalizovaný průzkum drogového

¹⁷³ Caulkins, Johnson, Taylor, 1999, str. 323.

¹⁷⁴ Caulkins, Reuter, 1998, str. 594.

¹⁷⁵ Levitt, Venkatesch, 1998, str. 5.

trhu, jsou složitější. S opatrností je třeba přihlížet k údajům publikovaným institucemi, které se věnují záchytům drog. Validita jejich dat by měla být ověřena jednak korelací se srovnatelnými údaji ze souvisejících oblastí (dotazování uživatelů drog apod.) a jednak správným posouzením toho, na jakých úrovních záchyty jsou tyto ceny odvozovány. Korektní odhady cen by měly zohledňovat množstevní slevy v odvětví a čistotu sledovaných látek.

Důležitou otázkou, na kterou by měl výzkum drogových trhů umět odpovědět, je **propojenost koncových trhů s jednotlivými látkami**. Studie ve Spojených státech se obvykle orientují na trhy s kokainem, který je na území USA, už vzhledem k blízkosti producentských zemí, nejrozšířenější drogou.¹⁷⁶ Výše zmíněný focus na marihuanou jako zboží¹⁷⁷ ale dokázal, že se zákonitosti platné na těchto pouličních trzích nevztahují na všechny návykové látky.

Dosavadní publikovaný výzkum drogových trhů se v teoretických statích většinou nezaměřuje na **standardní ekonomické teorie**. Například úvahy o sklonech nabídkových křivek a jejich elasticitách jsou spíše vzácné. Ekonomická teorie drogových trhů si vytvořila své vlastní zákony a ekonomové, kteří se drogovými trhy zabývají, z těchto kolejí již nevybočují. Výzvou pro studie o drogových trzích v budoucnosti je definování specifik, které je odlišují od legálních trhů v kontextu ekonomické teorie.

Matematické modely, které často implikují dopady drogových politik na trhy, se potom neobejdou bez údajů o poptávce a jejích změnách. **Poptávka** je alespoň v evropských zemích uspokojivě monitorována v rámci národních monitorovacích středisek. Její ekonomické aspekty související s cenovou či důchodovou elasticitou, budou zřejmě dalším krokem, na který se ekonometrický výzkum může zaměřit.

V. III. III. Výzkumná populace

Ačkoli většina studií zmiňuje obecný problém s dostupností dat v prostředí drogových trhů, žádná se nezmiňuje o konkrétních problémech, na které při jejich

¹⁷⁶ World Drug Report 2004, United Nations Office on Drugs and Crime, str. 112.

¹⁷⁷ Caulkins, 2006.

sběru autoři narazili. Z toho lze usuzovat, že se do primárního výzkumu autoři často nepouštějí a spoléhají se na dostupná data. **V odborné literatuře nejsou zdokumentovány žádné obtíže s přímým sběrem dat na drogových trzích.**

Obecně lze shrnout, že není problém se sběrem dat na poptávkové straně, kde jedinou bariérou na straně respondenta může být obava z nedodržení důvěrnosti svěřených informací. O úspěchu této metody svědčí právě citovaná studie Jona Caulkinse,¹⁷⁸ která zjistila z **celopopulačního průzkumu** důležité souvislosti o marihuanových trzích. Na trzích návykových látek s vyšší společenskou nebezpečností se na poptávkové straně musíme ovšem obracet na skrytou populaci jejich uživatelů.

Na nabídkové straně se některé **etnografické studie** dotazují na kvantitativní data, která lze později využít v ekonometrické analýze. Pozice ekonomie v drogové problematice nemusí být natolik silná, aby bylo možné realizovat sběr dat zaměřený výhradně na ekonomické souvislosti, nicméně základní data je možné získat i spoluprací s etnografickým výzkumem v oblasti drogových trhů a závislostí.

Doporučit lze **geografické rozčlenění** sledovaného trhu, jelikož předmětem zájmu je co nejpřesnější stanovení faktorů, které se podílí na tvorbě ceny. Za ověření stojí například nárůst cen v oblastech izolovaných od centra infrastruktury. Do studie lze zahrnout náklady obětované příležitosti v podobě průměrné mzdy v regionu nebo úrovně vzdělání.

V. IV. Shrnutí

Ve výzkumu drogových trhů lze využít výzkumná data různých mezinárodních institucí, u kterých však musíme počítat se zkreslením, které je způsobeno například různými zájmy vlád, které ke sběru dat přispívají.

Tři přístupy používané v analýze drogových trhů a představené v předchozích třech oddílech byly v této kapitole předloženy k posouzení metodologii ekonomické vědy. Podle některých přístupů není možné výsledky empirického výzkumu zobecňovat, a tak by ani zde zákony odvozené na základě americké drogové prohibice neobstály. Na obranu lze konstatovat, že prohibice

¹⁷⁸ Caulkins, 2006.

jako zásah do přirozeného chodu věcí nemusí mít nutně svůj protějšek v apriorní ekonomické teorii.

Doporučení pro praktický výzkum neodrazují od přímého sběru dat na trzích. V odborné literatuře nebyly popsány žádné komplikace s tím spojené. Většina ekonomické literatury, která vzniká ve Spojených státech, se ovšem opírá o institucionální sběr dat, se všemi jeho slabinami.

Závěr

Teorie, empirický výzkum i modely drogových trhů se vhodně doplňují a pevně ukotvují drogové trhy v ekonomických souvislostech. Vzhledem k omezením spojeným s dostupností dat se všechny tři oblasti zaměřují na **analýzu tvorby cen**, které jako snadno dostupný indikátor vypovídají o změnách na trzích.

Ekonomická teorie předpokládá nárůst cen na nelegálních trzích, empirické poznatky doplňují, že ceny jsou velmi variabilní a modely ukazují, že to může být způsobeno systémem slev na trzích. Proti teorii vysokých cen svědčí vývoj cen kokainu v Spojených státech.

Chápání drogových trhů by nemělo být omezováno na násilné pouliční trhy. Jednak je důležité brát v úvahu **primární trhy v producentkých zemích**, které jsou zdrojem surovin pro výrobu drog, které putují do západního světa, a jednak nejnovější poznatky ukazují, že zdaleka ne všechny nelegální drogy končí na jednom pouličním trhu.

Z hlediska cenové analýzy je vliv producentských zemí a změn na jejich trzích na koncovou cenu pro uživatele minimální. Na primárních a koncových trzích se odlišují projevy mechanismu základních zákonů „černého“ trhu. Známý motiv vstupu do odvětví v prostředí vysokých cen znamená pro rozvojové země výraznou pobídku k zapojení do pěstitelství.

V koncových zemích hraje z hlediska trhů práce drogové odvětví minimální roli. Motivace ke vstupu do odvětví se však může projevat několika stupňovým řetězcem distribuční sítě, na kterém je droga ředěna do stále méně koncentrované podoby. Většinu ceny drogy pro koncového zákazníka tvoří přírážky, které vzniknou po dovozu drogy ze země původu, což můžeme vysvětlit právě náklady obětované příležitosti, respektive vyšší mezd v západních ekonomikách.

Dalším specifikem primárních trhů je velký vliv drogových organizací na instituce, které jsou ve slabém demokratickém prostředí snadno ovlivnitelné. Podstatné je i to, že produkce drog v těchto zemích představuje výrazný podíl na hrubém domácím produktu a drogy jsou v daných ekonomikách dominantním výrobním odvětvím.

V rozvojových zemích se také na velkých územích projevuje „spill-over“ efekt, kdy se drogové aktivity flexibilně přesouvají do oblastí s aktuálně nižší úrovní vymáhání práva. Ve sledovaných studiích nebyl tento efekt popsán pro pouliční drogové trhy. Spolu s vlivem na demokratické instituce může jít o argument, který byl z primárních producentů tržů axiomaticky převeden i na trhy západní.

Teorie nelegálních trhů často přináší **zobecnění zákonitostí jednotlivých trhů na všeobecně platná pravidla** nárůstu cen, koncentrace produktu, přítomnosti násilí nebo vlivu na vládní instituce. Jedná se o odvození důsledků americké alkoholové prohibice, stejně jako smísení aspektů primárních a koncových drogových trhů.

Některé přístupy v metodologii ekonomické vědy tento postup neuznávají. Nárůst koncentrace můžeme například považovat za výstup logicko-deduktivního přístupu. Postup empiricko-induktivní by patrně tvrdil, že prohibice je spíše důsledkem rostoucí koncentrace než její příčinou.

Ekonomická teorie se k problematice drog vyjadřuje teprve v druhé polovině dvacátého století, ačkoli některá východiska, která jsou při jejich analýze používána, jsou například podstatou klasické liberální ekonomie. Téma drog v ekonomii otevřel Gary Becker a od 70. let si našlo zástupce v americké ekonomické obci.

Aplikovaný výzkum drogových trhů se však zřídka vztahuje ke standardní ekonomické teorii, a tak chybí aplikace Coasova teorému na externalitu v drogové oblasti nebo rozpracování ekonomické teorie regulace, které přináší tato práce. Podrobné rozpracování by si zasloužila i teorie her, která by svými matematickými metodami našla styčné body s modely drogových trhů.

Sledované **modely** přispívají jak k teorii ceny, tak k vytvoření praktického rozměru drogových politik v podobě analýzy dopadů jednotlivých intervencí na trhy, a potažmo na jejich poptávkovou stranu. Výhodou těchto modelů bývá predikce na základě minimálního objemu dat dostupných v drogové oblasti. Při analýze dat institucionálního původu, které v modelech často figurují, je třeba brát na zřetel možná zkreslení. Z analyzovaných prací nevyplývaly žádné závažné komplikace, které by odrazovaly od primárního výzkumu drogových trhů.

Seznam použité literatury

<u>A/ ODBORNÉ ČLÁNKY Z DATABÁZÍ PROQUEST A JSTOR</u>	<u>72</u>
<u>B/ INTERNETOVÉ ZDROJE</u>	<u>74</u>
<u>C/ PRAMENY</u>	<u>74</u>
<u>D/ TIŠTĚNÁ LITERATURA.....</u>	<u>75</u>

A/ Odborné články z databází ProQuest a JSTOR

- Anderson, P. & Baumberg, B.: Alcohol in Europe: A Public Health Perspective. Chapter 2: A Brief History of Alcohol in Europe. Institute of Alcohol, London, 2006.
- Barro, J. R.: Getting it right: Markets and Choices in a Free Society. MIT Press. Cambridge, 1997.
- Becker, G.: Crime and punishment: An economic approach. Journal of Political Economy. No. 78. 1969.
- Becker, G., Murphy K.: A theory of rational addiction. Journal of Political Economy, 1996.
- Becker, G.: It's Time to Give Up War on Drugs. Business Week Online. September 17, 2001.
- Behrens, D., Caulkins, J., Tragler, G., Feichtinger, G.: Optimal Control of Drug Epidemics: Prevent and Treat – not at the same time? Management Science, Vol. 46, No. 3, March 2000.
- Bennoit, E.: Drugs: Case for Legalization. Financial World. Oct. 1989.
- Benson, B., Rasmussen, D.: The Context of drug policy: An economic interpretation. Journal of Drug Issues. Vol. 28, No. 3. 1998.
- Berridge, V.: Illicit Drugs and Internationalism: The Forgotten Dimension. Medical History. Vol. 45, No. 2, Apr 2001.
- Block, W.: Drug Prohibition and Individual Virtue. Review of Political Economy, Vol. 8, No. 4, 1996.
- Boyum D., Kleinamn, M.: Breaking the drug crime link. Public interest. Summer 2003.
- Caulkins, J.: Modelling the Domestic distribution network of illicit drugs. Management Science. Vol. 43, No. 10, 1991.
- Caulkins, J., Reuter, P.: What price data tell us about drug markets. Journal of drug issues. Vol. 22. Iss. 3. Jan 1998.
- Caulkins, J., Johnson, B., Taylor. A., Taylor L.: What Drug Dealers Tell Us About Their Costs of Doing Bussiness. Journal of Drug Issues, Vol. 29, No. 2. Spring 1999.
- Caulkins, J., Parkan, R.: Quantity Discounts and Quality Permia for Illicit Drugs. Journal of the American Statistical Association. Vol. 88, No. 423, 1999.

- Caulkins, J.: Comment on Horowitz, Should the DEA's STRIDE data be used for economic analyses of markets for illegal drugs? *Journal of the American Statistical Association*. Vol 96. No. 456. 2001.
- Caulkins, J., Pacula R.: Marijuana markets: Inferences from reports by the household population. *Journal of Drug Issues*, Winter 2006.
- Chisun, L.: The Dope on dope. *The Village Voice*. Vol. 45. No. 46. Nov 13, 2001.
- Cleveland M.: Downsizing the Drug War and Considering "Legalization": An Economic Perspective in Jefferson Fish edited, *How to Legalize Drugs* . 1998.
- Coase, R.: The Institutional structure of production. *The American Economic Review*. Vol. 82. No. 4, 1992.
- Everingham, S., Rydell, P.: *Modelling the demand for cocaine*, RAND. Santa Monica, 1994.
- Fairlie, R.: Drug dealing and legitimate self-employment. *Journal of Labor Economics*. Vol- 20, No. 3. July 2002.
- Fisher, I.: The Economics of Prohibition. *The American Economic Review*. Vol. 17, No. 1. 1927.
- Gable, R. S.: Opportunity costs of drug prohibition. *Addiction*, Vol. 92., No. 9. Sep. 1997.
- Grossman, M.: Individual behavior and Substance Use: The Role of Price. NBER, 12/ 2004.
- Holcombe, R.G.: Eliminating scope of practice and licencing laws to improve health care. *The Journal of Law, Medicine and Ethics*. Vol. 31, Iss. 2. Boston. Summer 2003.
- Horowitz, J.: Should the DEA's STRIDE data be used for economic analyses of markets for illegal drugs? *Journal of the American Statistical Association*. Vol 96. No. 456. 2001.
- Kuziemko I., Lewitt S.: *The Empirical Analysis of Imprisoning Drug Offenders*. NBER, Sept 2001.
- Lawton. G., Phillips, H.: *The intoxication instinct*. New Scientist London. Nov. 2004
- Lee, W. L.: Would Harassing Drug Users Work? *The Journal of Political Economy*, Vol. 101, No. 5. Oct., 1993.
- Levitt, S., Venkatesh S. A.: *An Economic nalysis of a drug.selling gang's finances*. National Bureau of Economic Research. Working Paper 6592. June 1998.
- Miron J.: *Do Prohibitions Raise Prices?* *Reviews of Economics and Statistics*. 2003.
- Miron, J. A., Zwiebel, J.: *The Economic Case Against Drug Prohibition*. *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 9, No. 4. Autumn, 1995.
- O'Mora, F.: *Victims of the balloon effect: Drug trafficking and U. S. policy in Brazil and the SOuthern cone of Latin America*. *The Journal of Social, Political, and Economic Studies*. Vol. 21, Iss. 2. Summer 1996.
- Rabin, R. L.: *Some thoughts on smoking regulation (review essay on Goodin R.E.: Non Smoking: The Ethical issues*. Chicago: University of Chicago Press. 1989). *Stanford Law Review*. Vol. 43, No. 2. Jan. 1991.
- Rasmussen, D. W., Benson, B. L., Mocan N. H.: *The economics of substance abuse in context: Can economics be part of an integrated theory of drug use?* *Journal of Drug Issues* Vol. 28, No. 3. 1998.

Reuter, P., Kleiman, M.: Risks and Prices: An Economic Analysis of Drug Enforcement. Crime and Justice. The University Chicago Press. 1986.

Reuter, P.: On the need of dynamic models for drug markets, University of Maryland and RAND Drug Policy Research Centre, 2005.

Richardson, M.: Trade Policy and the Legalisation of Drugs. Southern Economic Journal 58. Jan 1992.

Rydel, P. C., Everingham, S. S. : Controlling Cocaine: Supply Versus Demand Programs. RAND, 1994.

Single E., Collins D., Easton B., Harwood H., Lapsley H., Kopp P., Wilson E: International Guidelines for Estimating the Costs of Substance Abuse. Summary of 2001 Edition. Canadian Centre on Substance Abuse, 2001.

Skousen, M.: Milton Friedman: Objective scientist first, free-market promoter second; The founder of the 'Chicago school' of economics reinvigorated the world's faith in capitalism. The Christian Science Mirror. Boston, Dec 28, 2006.

Stigler, G. J., Vecchi, G. M.: Economic factors in drug enforcement decisions. International Journal of Police Strategies and Management. Vol. 24, No. 3. 2001.

Thornton, M.: Prohibition vs. Legalisation: Do Economists Reach a Conclusion on Drug Policy? Paper to be presented at the Southern Economic Association Convention, New Orleans, Louisiana, November 2002a.

Thornton, M.: Harm Reduction and Sin Taxes – Why Gary Becker Was Wrong. Ludwig von Mises Institute, Auburn. 2002b

Tokatlian, J. G.: Normalizing the drug economies: Colombia legalisation debate. NACLA Report on the Americas. New York, Sept/Oct, 2002.

Tragler, G., Caulkins, J., Feichtinger, G.: Optimal dynamic allocation of treatment and enforcement in illicit drug control. Operations Research, Vol. 49, No. 3. 2001.

Wilkins, Ch.: A „new institutional economics“ approach to the reliability of street-level drug transactions. Contemporary Drug Problems. Vol., No. 4. 2001.

Wodak, A.: Ethics and Drug Policy. Psychiatry. Vol. 6, No. 2. 2007.

B/ Internetové zdroje

Reuter, P.: On the need of dynamic models for drug markets, University of Maryland and RAND Drug Policy Research Centre, 2005. Retrieved on 22th April 2007 at <http://www.puaf.umd.edu/faculty/reuter/Modeling%20Drug%20Markets.pdf>

Thornton, M.: Alcohol Prohibition Was a Failure. Cato Institute. Policy Analysis no. 157. July 17, 1991. Retrieved 18th March at http://www.cato.org/pub_display.php?pub_id=1017&full=1

C/ Prameny

Afghanistan's Drug Industry: Structure, Functioning, Dynamics and Implications for Counter-Narcotic Policy. UNODC, 2006.

Afghanistan Opium Survey 2003, Executive Summary, UNDOC

Výroční zpráva za rok 2006: Stav drogové problematiky v Evropě. EMCDDA., 2006

World Drug Report 2004, United Nations Office on Drugs and Crime. 2005.

D/ Tištěná literatura

Loužek M.: Spor o metodu mezi rakouskou školou a německou historickou školou. Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum. 2001. Str. 15

MacCoun R., Reuter P.: Drug war heresies. time and places. Cambridge university press. 2001. str. 55

Mosio, A.: Dopad legalizace marihuany na veřejné rozpočty. VŠE, Fakulta financí a účetnictví, vedoucí Barbara Slintáková. 2006.

Ďoupalíková K.: K problematice legalizace, prevence a represe při řešení drogového problému v ČR a EU, VŠE, Fakulta managementu, vedoucí: Jan Hejda. 2004.

Stigler, G. J.: The theory of economic regulation. Public Choice Theory II. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

Špinar, H.: Ekonomické aspekty legalizace drog: drogová politika státu. VŠE, Národohospodářská fakulta. Vedoucí: Jírová Hana. 1999.

Zábranský, T.: Racionální protidrogová politika. Votobia, Praha 1999.

Zábranský, T., Mravčík, V., Gajdošíková, H., Miovský, M.: Projekt analýzy dopadů novelizace drogové legislativy v ČR. Praha, 2001.

Zábranský, T.: Drogová epidemiologie. Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc 2003.

Seznam tabulek a grafů

Obr. 1 Cena drogy na nelegálním trhu je vždy vyšší, pokud není poptávková křivka výrazně elastičtější než křivka nabídková. *Str. 10*

Obr. 2: Definice regulace v oblasti drogové politiky a v ekonomické teorii. *Str. 25*

Obr. 3: Rozšíření ekonomické teorie regulace pro protidrogovou politiku. *Str. 26*

Obr. 4 Vypěstované opium v Afghánistánu mezi roky 1996 a 2003 a produkce surového opia mezi roky 1994 a 2003. Zdroj dat: UNODC. *str. 37*

Obr. 5: Cena drogy na primárním a koncovém trhu, v USD, zprůměrovány. *Str. 42*

Summary

The theory, empirical research and models of drug markets compose a complex picture of drug markets in the context of economics. Because of the limits of data collection, all the three parts concentrate on the **price analysis**, taking price as an accessible indicator describing market changes.

Economic theory indicates that illicit markets raise prices, empirics prove their variability and the models show the impact of discounts on the markets. Still, cocaine prices in the USA disapprove the theory of high prices.

The understanding of illicit drug markets should not be limited to street-corner markets with high level of violence. First, the **primary markets of producing countries** must be discussed, second not all drugs are addressed to these markets in the western world.

The price analysis has shown that price shifts in producing countries have little impact on the final markets. The impacts of the “iron law of prohibition” differ in these two worlds. For instance, incentives to participate on illicit market seem to be different. There can be a strong effort to grow raw drug materials, while the drug economics accounts for a big part of domestic product.

In the final drug markets, the labour force market creates many other incentives apart from drug trafficking. The incentive to participate in the market might be one of the reasons for a multi-level delivery chain. The biggest part of the illicit drug price arises in the target country. The opportunity costs of employment might be an important factor for that.

Another difference between the primary and **final markets** results from the fact that governmental institutions seem to be under a great influence of drug mafia, as they have no big tradition in democracy. It is well understandable, because the illicit drug trade and production represent an enormous part of GDP.

Developing countries also suffer from “**spill-over effects**” when they move their activities into areas with lower law enforcement. This effect has not been described for street-level markets. This argument, together with the argument of impact on democratic institutions might be subject to a confusion between primary and final markets.

The drug markets theories tend to extrapolate the results of single markets into the general rules of prohibited markets regarding drug prices, drug

concentration, presence of violence or impact on institutions. This accounts for generalisation of US alcohol prohibition, same as for mixing ideas about primary and final markets.

Some methodological approaches in economics stand against such methods. While the rise in concentration under prohibition represents a deductive approach, an inductive one would rather suggest that prohibition was a result of product concentration.

Economic theory addresses drug markets from the second part of the twentieth century, although some approaches to drug markets analysis arises from previous thoughts, such as laissez-faire. The promoting personality of economic aspects of drug use was Gary Becker, starting a wave of interest among American economists.

Still, **applied research of drug markets fails to interpret the data according to economic theory**, which results in the lack of drug markets analyses in the Coase theorem, economic theory of regulation or the game theory, which might in its mathematical methods come along with econometric models of drug markets.

The illicit drug market models attribute to the price theory, same as to the analyses of drug policies, together with their impacts on the demand side of the markets. The advantage of these methods lies in the possibility to use a minimal data-set. Still, even the data available should be judged critically, with the knowledge of the possible bias in institutional data collection. Economic literature on drug markets does not mention any problems in the collection of primary data, a field research though should be accomplished.

Key words

drug markets, economic theory, methodology, empirical research, models

JEL clasification

JEL B41, JEL I18, JEL K42

KNIHOVNA VŠE

ZÁZNAM O DIPLOMOVÉ PRÁCI

AUTOR	Vendula Běláčková	
NÁZEV DP	Ekonomická analýza drogových trhů	
FAKULTA	Národohospodářská fakulta VŠE	
OBOR	Hospodářská politika	
ROK OBHAJOBY	2007	
POČET STRAN	79	
POČET PŘÍLOH	-	
VEDOUCÍ DP	Prof. Ing. Jiřina Jílková, CSc.	
ANOTACE	Práce se zabývá ekonomickou teorií, výzkumem a ekonometrickými modely v oblasti nabídkové strany drogových trhů. Meta-analýza literatury ukazuje na základní východiska ekonomické teorie, které se v drogových trzích uplatňují, stejně jako na ekonomické teorie, které se k drogovým trhům explicitně vztahují. V oblasti empirického výzkumu rozděluje drogové trhy na primární, které jsou určeny zemědělskou produkcí surovin na výrobu nelegálních drog v rozvojových zemích, a na koncové, na kterých se v západním světě nelegální drogy z různých oblastí světa střetávají. Třetí rovinnou výzkumných prací jsou modely drogových trhů, které pracují s minimálními daty a které poskytují predikce pro drogové politiky. Práce přináší základní doporučení pro výzkum drogových trhů, zařámované do metodologie ekonomické vědy, kontextu dostupných dat, základních výzkumných otázek a možností primárního výzkumu.	
KLÍČOVÁ SLOVA	drogové trhy, ekonomická teorie, metodologie, empirický výzkum, modely	
	MÍSTO ULOŽENÍ	SIGNATURA

ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE NÁRODNÍHO MONITOROVACÍHO STŘEDISKA PRO DROGY A DROGOVÉ ZÁVISLOSTI

Ediční řada **e** přináší studentské a jiné odborné a vědecké práce, které jejich autoři poskytli Národnímu monitorovacímu středisku pro drogy a drogové závislosti ke zveřejnění na národním drogovém informačním portálu www.drogy-info.cz. Práce zařazené do této ediční řady jsou zveřejňovány pouze v elektronické podobě. Mezi jinými odbornými a vědeckými pracemi jsou v této ediční řadě publikovány i překlady, které byly přeloženy do češtiny se souhlasem autorů a původních vydavatelů, ale buďto neprošly odbornými a/nebo jazykovými redakčními úpravami (takže se jedná o pracovní překlady), nebo je jejich téma vzdálené české praxi či natolik specifické, že nejsou zařazeny do některé z tištěných edičních řad Národního monitorovacího střediska.

Ediční řady tištěných publikací Národního monitorovacího střediska pro drogy a drogové závislosti: monografie, metodika, výzkumné práce, výroční zprávy. Všechny publikace, které byly vydány tiskem, jsou zveřejňovány rovněž v elektronické podobě - na stránkách www.drogy-info.cz v sekci Publikace, pod názvy jednotlivých edičních řad.

Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti je pracovištěm Úřadu vlády České republiky. Zároveň je českým partnerem Evropského monitorovacího centra pro drogy a drogovou závislost se sídlem v Lisabonu a jedním z národních monitorovacích středisek zařazených v mezinárodní síti Reitox. Více informací najdete na www.drogy-info.cz a www.emcdda.europa.eu.

NEPRODEJNÉ